

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітній ступінь магістр

на тему:

«СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА»

Виконав: студент II курсу,
262 групи (денної форми навчання)
Галузь знань: 23 Соціальна робота
Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Ладико Ілля Володимирович

Керівник: доктор філософії,
старший викладач **Скочко М. О.**

Рецензент: к. пед. н., доц. **Албул І. В.**

Умань – 2023 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА.....	7
1.1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження.....	7
1.2. Соціальна інфраструктура як складова соціально-економічного розвитку українського села.....	20
1.3. Європейський досвід соціального розвитку села.....	28
РОЗДІЛ 2. ОПТИМІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА.....	42
2. 1. Дослідження стану соціального розвитку українського села.....	42
2.2. Шляхи оптимізації соціально-економічного розвитку українського села.....	52
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

Сучасні умови потребують дієвих механізмів створення сприятливих умов для комплексного розвитку сільських територій, високоефективного конкурентоспроможного аграрного сектору, розв'язання соціальних проблем села. Це зумовлено великими площами сільських територій і значною чисельністю населення, а також демографічними викликами через старіння мешканців та знелюднення сільських поселень, соціальну напругу внаслідок неспроможності сільської економіки поглинути працівників, вивільнених у зв'язку із підвищенням продуктивності в сільському господарстві. Прояв бідності виходить за межі поділу між містом та селом, має субрегіональний та регіональний контексти. Унаслідок гостроти економічних проблем сільський соціальний розвиток здійснюється за залишковим принципом і розглядається як тісно пов'язаний із економічним розвитком. Тому визначення шляхів, інструментів і механізмів стимулювання розвитку сільських поселень, які б відкрили для них нові перспективи, є складним завданням [16].

Координація ініціатив розвитку сільських територій, які сприяють сталим джерелам існування шляхом зусиль на глобальному, регіональному, національному та місцевому рівнях, залежно від обставин, є критично важливою, і це має велику цінність. Стратегії розвитку сільських територій повинні враховувати віддаленість і потенціал сільської місцевості та забезпечувати цілеспрямовані диференційовані підходи [12].

Одним з найважливіших факторів стабільності, підвищення якості та рівня життя, продовольчого благополуччя населення, а також багатофункціонального розвитку сільської території в цілому вважається розвинена і наповнена соціальна інфраструктура. Адже саме такий її стан гарантує задоволення потреб населення практично у всіх областях його життя, починаючи від умов праці та побуту і закінчуючи дозвіллям, отриманням освіти, медичних послуг тощо. Тому погіршення соціальної інфраструктури, виражене в скороченні кількості шкіл і дитячих садів, об'єктів культури і спорту, неякісному і нерегулярному медичному обслуговуванні, поганому

торговому обслуговуванні малих населених пунктів є однією з основних проблем, що перешкоджають сталому розвитку сільських територій.

У той же час, сільські території є найважливішим ресурсом, значення якого стрімко зростає в умовах поглиблення глобалізації при одночасному посиленні значення природних і територіальних ресурсів у розвитку країни.

Питання пошуку шляхів стійкого та ефективного розвитку сільських територій є досить актуальними нині. Теоретико-прикладні, методологічні, практичні аспекти сталого розвитку сільських територій досліджено в наукових працях О. Дудзяк, С. Герчанівської, Н. Островської, І. Гурської, М. Козак, О. Гафурової, Г. Краєвської, Е. Лібанової, А. Пакуліної, Д. Рудас, С. Падалки та ін..

Питанням організації соціальних послуг у сучасній громаді присвячені наукові розвідки О. Безпалько, А. Капської, Т. Семигіної О. Кравченко, І. Албул, М. Скочко та ін.

Питання відтворення сільського населення, демографічні перспективи українського села, демографічний та трудовий потенціал українського селянства, соціально-економічний розвиток сільських територій. Відродження українського села вивчали О. Булавка, В. Нелеп, С. Пирожков, Л. Транченко, К. Якуба та ін.

Проблема розвитку українського села має комплексний характер, є надзвичайно актуальною та вимагає особливої уваги, що й зумовило вибір теми випускної кваліфікаційної роботи **«Соціально-економічний розвиток українського села»**

Мета дослідження – на основі теоретичного обґрунтування наукової проблеми проаналізувати соціально-економічний розвиток українського села та розробити пропозиції щодо покращення програми його розвитку (на прикладі с. Іваньки Паланської ТГ, Уманського району, Черкаської області).

Об'єкт дослідження – трансформація українського села в сучасних умовах.

Предмет дослідження – соціально-економічний розвиток українського села.

Відповідно до теми та мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. На підставі аналізу наукових джерел охарактеризувати понятійно-категоріальний апарат дослідження та уточнити сутність його ключових понять.
2. Обґрунтувати основні функції соціальної інфраструктури сільських територій.
3. Розкрити особливості розвитку соціальної інфраструктури українського села.
4. Проаналізувати програму соціально-економічного розвитку українського села (на прикладі с. Іваньки Паланської ТГ, Уманського району, Черкаської обл.) та розробити пропозиції щодо її покращення.

Методи дослідження:

теоретичні – аналіз й узагальнення соціально-педагогічної, юридичної, філософської, економічної літератури для вивчення стану розробленості проблеми соціально-економічного розвитку українського села; теоретичного обґрунтування базових понять дослідження;

емпіричні – вивчення й узагальнення досвіду роботи територіальних громад, програмно-нормативних документів, добір фактичного матеріалу у процесі дослідження; спостереження, опитування, анкетування, тестування, бесіди; методи статистики – для якісного та кількісного аналізу емпіричних даних.

Теоретичне значення полягає у визначенні та обґрунтуванні особливостей соціально-економічного розвитку українського села, узагальненні пропозицій щодо його покращення.

Практичне значення полягає Теоретичний та практичний матеріал кваліфікаційної роботи може бути використаний у практичній діяльності соціальних працівників, фахівців установ соціального захисту, центрів зайнятості, волонтерських організацій.

Експериментальна база дослідження: відділ соціального захисту населення та охорони здоров'я Іваньківської сільської ради, с. Іваньки Паланської ТГ, Уманського району, Черкаської обл.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати досліджень оприлюднено на науково-практичних конференціях та семінарах: Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Умань, 21 квітня 2023 р.), «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 12 жовтня 2023 р.). Матеріали дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (62 найменування), 1 додаток на 12-ти сторінках. Загальний обсяг роботи складає 85 сторінок, із них 65 сторінок основного тексту. Робота містить 1 таблицю.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА

1.1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження

Нинішній етап розвитку українського суспільства характеризується ґрунтовною зміною економічних, політичних, соціальних і духовних підвалин суспільного життя. Послідовно підвищується роль людського фактора. А відтак збільшується потреба у підвищенні ступеня упорядкування суспільства в усіх його сферах. На основі послідовного демократичного розвитку долаються старі зв'язки, змінюються суспільні відносини, набувають якісних змін об'єктивні закони соціального життя, удосконалюється механізм їх реалізації. Тому все більш нагальним стає завдання щодо посилення впорядкування всіх сторін життєдіяльності суспільства, зокрема і в соціальній сфері.

Збільшення масштабів соціальної діяльності держави, піднесення розвитку соціальної сфери, у тому числі й на селі, висуває проблему дослідження питань щодо поняття, структури і засад соціального розвитку.

Приміром, досліджуючи соціально-правові, соціально-економічні проблеми розвитку села А. Статівка, вказує на те, що деякі фахівці поза увагою залишили визначення поняття «соціальний розвиток села». Але, вони цілком слушно вказують на причини й результати погіршення соціальної та демографічної ситуації на селі [47, с. 30] .

Відповідно до завдань нашого дослідження уточнимо сутність понять «соціальний», «розвиток», «розвиток території», «соціальний розвиток», «соціальний розвиток села», «соціальна сфера села», «соціально-економічний розвиток села», «соціальна робота на селі».

У словнику української мови поняття «соціальний» [від. лат. *sociālis* – товариський, суспільний] 1) пов'язується із життям і відносинами між людьми

в суспільстві; суспільний, громадський; 2) спрямований на зміну суспільних виробничих відносин [45, с. 1078].

У контексті нашого дослідження слід вказати на те, що раніше розвиток населення певної території розглядалося як економічне явище, виражене у зростанні ВВП у абсолютному вираженні, та її зростання на душу населення. Поняття «розвиток» супроводжується підвищенням рівня життя, зниженням безробіття, злиднів серед населення та забезпеченням економічного зростання [12].

Сучасне трактування «розвиток території» (сільської та міської) розглядається з позиції соціального розвитку, що виявляється у підвищенні якості життя населення на певній території, що є соціальними змінами, які забезпечують рівні можливості ширшій кількості мешканців, які користуються суспільними благами – охороною здоров'я, освітою, культурним. обслуговуванням, житловими благами тощо.

Метою розвитку сільських територій є гарантоване збереження та можливість розвитку території як цілісної соціо-екологоекономічної системи.

Як зазначає М. Козак, не можна приймати розвиток як суто соціальний процес, слід враховувати роль економічної складової. Забезпечення сталого економічного розвитку виступає головним чинником створення умов життєдіяльності населення, підвищення доходів душу населення, зростання купівельної спроможності, підвищення життя. Рівень соціального розвитку є мірою досягнутого рівня економічного розвитку суспільства [12].

У рамках нашого дослідження, слід погодитися із переконанням А. Статівки про те, що закріплення в законодавчих актах понять тих чи інших явищ є необхідним, оскільки їх відсутність породжує спори в юридичній літературі та створює складнощі в правозастосовній практиці. Уявляється, що таке поняття має базуватися на загальнотеоретичному понятті «соціальний розвиток» [47, с. 33].

У спеціальній літературі звертається увага на розуміння «соціального розвитку» в широкому та вузькому значенні слова. У широкому значенні

«соціальний розвиток» розглядається як історичний процес, який охоплює всю сукупність суспільних відносин, тобто відносин між людьми в різних сферах життєдіяльності.

У вузькому значенні «соціальний розвиток» – це система суспільних відносин по створенню умов, що забезпечують достатній життєвий рівень, вільний розвиток людини. Все це гарантується Конституцією України. Так, кожен має право на труд, безпечні та здорові умови праці, заробітну плату не нижче від тієї, яка визначена законом, відпочинок, соціальний захист, житло, охорону здоров'я, освіту та ін.

Поняття «соціальний розвиток села» О. Гафурова пропонує розглядати як процес соціальних перетворень, спрямований на покращення рівня та якості життя населення, яке проживає на сільських територіях. Зважаючи на поступове знищення сільської поселенської мережі, загальну тенденцію до скорочення чисельності сільського населення та його зубожіння, необхідно визнати факт соціальної деградації села. Соціальний розвиток села необхідно пов'язувати із розвитком усієї сільської місцевості. Зусилля держави мають бути спрямовані на збереження та розбудову сільської поселенської мережі, створення сприятливих умов для проживання на сільських територіях. Дослідниця зазначає, що застосування сільськогосподарської праці відбувається, як правило, не в межах сільських населених пунктів, а поза ними. Крім того, з метою вирішення проблеми сільського безробіття в сучасних умовах особливої актуальності набуває проведення диверсифікації сільськогосподарського виробництва, тобто створення нових робочих місць у процесі провадження несільськогосподарських видів діяльності (сільського туризму, промислів, заліснення сільських територій тощо). Здійснення перелічених заходів переважно стосується розвитку сільської місцевості в цілому. У процесі задоволення зазначених потреб здійснюється реалізація відповідних прав селян. Усе вищезазначене дає підстави для застосування розширеного тлумачення поняття «село» [3].

Поняття «соціальна сфера села» охоплює соціальний простір, в якому забезпечується реалізація соціально-економічних та культурних прав сільських мешканців. Основоположними елементами соціальної сфери села є: сільське населення (з такими його характеристиками, як демографія, зайнятість, рівень і якість життя) і сільські території (з їх соціальною та інженерною інфраструктурою й поселенською мережею) [3]/

Зазначене дало змогу А. Статівці зробити висновок про те, що соціальний розвиток села необхідно розглядати в широкому та вузькому розумінні. У широкому значенні під соціальним розвитком села слід розуміти комплекс соціальних і економічних заходів як з розвитку аграрного виробництва, так і розширення на сільських територіях об'єктів охорони здоров'я, освіти, культури, торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, перетворення сіл в упорядковані поселення.

У вузькому розумінні поняття «соціальний розвиток села» означає удосконалення на основі підвищення ефективності аграрного виробництва способу життя сільського населення, застосування нових соціальних стандартів, забезпечення робочими місцями, поліпшення умов праці, відпочинку, встановлення справедливого рівня оплати праці, забезпечення належними культурними, освітніми, оздоровчими, лікувально-профілактичними послугами, комунального і побутового обслуговування. Також А. Статівка звертає увагу на те, що соціальний розвиток села – це удосконалення способу життя сільських мешканців, а підвищення ефективності аграрного виробництва є засобом його досягнення [47, с. 33].

Щоб сформулювати прийнятне для законодавства поняття «соціальний розвиток села» доцільно визначити його суттєві ознаки, які слід покласти в основу розгорнутого визначення. З точки зору формальної логіки поняття – це сукупність його ознак.

Соціальний розвиток села характеризується такими ознаками. По-перше, це комплекс соціальних відносин, що пов'язані з облаштуванням сільських територій, створенням соціальної інфраструктури, а також

матеріальним і соціальним забезпеченням достатнього життєвого рівня сільського населення.

Усе це передбачає створення належної як виробничої, так і соціальної інфраструктури. Загалом термін «інфра-структура» походить від латинських слів *infra* – підстава, фундамент, нижче і *structura* – будова, взаєморозташування і означає комплекс галузей народного господарства сфери матеріального і нематеріального виробництва, які обслуговують промисловість і сільське господарство. До нього належать виробнича і невиробнича інфраструктура. Виробнича інфраструктура – будівництво шосейних доріг, каналів, мостів, портів, аеродромів, усі види транспорту, зв'язок, енергопостачання, санітарно-технічне обслуговування та ін.

Соціальна інфраструктура – житлове та комунальне господарство, підприємства побутового обслуговування, водосховища й водопостачання, енергетичне господарство. До соціальної інфраструктури належать об'єкти соціального призначення (підприємства торгівлі, громадського харчування, заклади освіти, охорони здоров'я, курортнотуристичні зони) [7].

Взагалі «інфраструктура – це структурні елементи економіки, що полегшують рух товарів і послуг від виробника до покупця. Прикладами таких структурних елементів можуть бути засоби зв'язку, транспорт, будинки, каналізаційні системи» [43].

Таким чином, соціальна інфраструктура села включає будівництво об'єктів житлового призначення, доріг із твердим покриттям, газо-, водо-, енергопостачання, санітарно-побутового обслуговування, освіти, культури, охорони здоров'я, лікувально-оздоровчого призначення, а також розвиток транспортного сполучення, зв'язку та ін.

По-друге, вільний розвиток сільського мешканця. Ця ознака характеризується можливістю задоволення потреб селянина щодо морального, фізичного і духовного вдосконалення. Труд селянина – це особливий труд, специфіка якого полягає в тому, що він на сьогодні має більш тяжкі умови праці, усе ще низький рівень механізації та ін. Саме тому поєднання розвитку

інфраструктури села з відчуттям селянин-господар, отриманням справедливих доходів має стимулювати трудову активність працездатного сільського населення. Тоді праця на селі буде задовольняти не лише фізичні й матеріальні потреби сільського жителя, але й потреби більш високого порядку – морального і духовного [47, с. 35].

По-третє, використання соціальних стандартів, що відповідають сучасному розвитку суспільства. Це означає, що соціальний розвиток села має бути прийнятним, відповідати певним вимогам якості в задоволенні потреб сільських мешканців незалежно від вікової групи в усіх соціальних сферах. Так, у сфері охорони здоров'я – підвищення якості первинної медико-санітарної допомоги, використання новітніх методів і технологій лікування; в освітній сфері – використання у навчальному процесі комп'ютерної техніки, підключення до Інтернету; у сфері житлово-комунального обслуговування – благоустрій житла з урахуванням нових стандартів забудови сільських територій, поліпшення його забезпечення засобами зв'язку, електро-, газо-, водопостачання і водовідведення; у сфері фізичної культури і спорту – створення умов для занять фізичною культурою за місцем проживання, будівництво та зміцнення наявної матеріально-технічної бази фізкультурно-спортивних комплексів тощо.

Визначені й виділені характерні ознаки дозволили А. Статівці сформулювати загальне поняття соціального розвитку села, під яким слід розуміти *комплекс суспільних відносин, які виникають у зв'язку з облаштуванням сільських територій, соціальним і матеріальним забезпеченням достатнього життєвого рівня сільського населення на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства, а також вільного розвитку кожного селянина, що передбачає задоволення його потреб матеріального, морального, духовного та фізичного характеру*. Наведені ознаки соціального розвитку села можуть бути доповнені й уточнені, але в цілому вони з достатньою повнотою характеризують його сутність [47, с. 35].

З усього комплексу соціальних відносин з розвитку села А. Статівка виділяє декілька тісно пов'язаних між собою видів соціальних відносин.

По-перше, суспільні відносини по соціально-трудоному розвитку села. Ст. 43 Конституції України закріплює, що кожен має право на працю, яке включає можливість заробляти собі на життя працею, що він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності.

Кожен має право на належні, безпечні та здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Визначається право на індивідуальні трудові спори з використанням установлених законом способів їх вирішення, включаючи право на страйк.

Кожен має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки.

Кодекс законів про працю України детально регулює велику кількість соціально-трудоих відносин. Так, ст. 2 закріплює право працівників на вирішення колективних трудових конфліктів (спорів), на матеріальне забезпечення в порядку соціального страхування в старості, у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, на матеріальну допомогу в разі безробіття, право звернення до суду для вирішення трудових спорів та ін.

По-друге, це суспільні відносини по соціально-побутовому розвитку села. Згідно зі ст. 47 Конституції України кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Ст. 49 Конституції України визначає, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

Держава створює умови для ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно.

Держава забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя населення.

Згідно зі ст. 53 Конституції України кожен має право на освіту.

Незалежно від місця проживання держава забезпечує: доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійнотехнічної, вищої та післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Наведене конституційне положення дає змогу задовольнити потреби сільського соціуму і сільської сім'ї у всебічній підготовці сільської молоді до самостійного життя та сільськогосподарської праці, розвитку профільного навчання в старших класах.

У сфері культури громадянам відповідно до ст. 54 Конституції України гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також доступ до її результатів.

Метою заходів у сфері розвитку культури є збереження і розвиток культурного потенціалу сільських утворень, поліпшення умов доступу різних груп сільського населення до культурних цінностей та інформаційних ресурсів.

Держава дбає про розвиток фізичної культури та спорту (ст. 49 Конституції України).

Третю групу соціальних відносин складають відносини по соціальному забезпеченню сільського населення. Ст. 46 Конституції України встановлює, що громадяни мають право на соціальний захист, яке включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат і допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечити рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Відповідно до Конституції України соціальне законодавство конкретизує умови та порядок надання різних видів соціального забезпечення.

Сутність права на соціальне забезпечення полягає в тому, що держава гарантує надання достатніх засобів для життя громадян, які втратили здатність або можливість працювати й отримувати матеріальні блага від результатів праці, а також одержання фінансової допомоги від держави у зв'язку з народженням дитини.

Четверту групу соціальних відносин слід пов'язувати з відносинами по здійсненню соціального обслуговування і соціального захисту сільського населення. Це діяльність соціальних служб щодо соціальної підтримки, надання соціально-побутових, соціально-медичних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації та реабілітації громадян, які потрапили в скрутні життєві обставини.

Соціальне обслуговування повинно здійснюватися на засадах гуманності, доступності, адресності, профілактичної направленості,

пріоритетності надання соціальних послуг неповнолітнім, які перебувають в складній життєвій ситуації, а також конфіденційності.

Організація соціального обслуговування на селі пов'язана з особливостями умов проживання і праці сільських мешканців, сільського розселення, а також відпочинку, культури та побуту, ведення домашнього господарства. Слід ураховувати, що сільська служба побуту набагато складніша за міську, має свою специфіку, оскільки до звичайних життєвих турбот додаються догляд за присадибною ділянкою, худобою, птицею, заготівля кормів для останніх та ін.

Відтак, у контексті нашого дослідження, варто зазначити що поняття «соціальна робота» - це професійна діяльність, що має на меті сприяння людям, соціальним групам у подоланні особистісних і соціальних труднощів за допомогою підтримки, захисту, корекції та реабілітації. Поява поняття «соціальна робота» тісно пов'язане з ринковою економікою, оскільки досягнення її ефективності супроводжується соціальним розшаруванням. Якщо не створено мережу соціальної підтримки населення, то загострюються проблеми в соціальній сфері, виникає соціальна напруженість. Об'єктами діяльності соціального працівника є: конкретна людина, сім'я, мікрорайон, виробничий колектив, спеціалізовані служби, профспілки, товариства, благодійні організації, сфера освіти, охорони здоров'я, армія, правоохоронні установи [44].

Поняття «соціальна робота на селі» – *social work in the country* – соціальна робота, орієнтована на допомогу людям з особливими проблемами, які виникають у зв'язку з проживанням у сільськогосподарських регіонах, малонаселених місцевостях або в маленьких містах. Ці люди частіше відчувають додаткові труднощі через обмеженість служб і ресурсних систем, меншої варіативності домінуючих соціальних норм, нижчих освітніх і матеріальних можливостей [49, с. 159].

Діяльність держави щодо соціального розвитку села здійснюється на основі визначених правових принципів, тобто вихідних положень, які

визначають мету правового регулювання, надають йому загальної направленості, визначають основні тенденції регулювання суспільних відносин.

Виходячи з цього, під *принципами соціального розвитку села* слід розуміти виражені в нормах права, що регулюють відносини по забезпеченню достатнього життєвого рівня, сприятливих умов праці, соціального захисту та вільного розвитку селянства, нормативно-керівні ідеї, положення, які визначають зміст цих суспільних відносин. Доцільно принципи соціального розвитку села поділити на загальні й спеціальні.

Важливими загальними принципами є: принцип справедливості; забезпечення соціальних прав людини та громадянина; установлення гідних умов життєдіяльності людини; здійснення соціальної безпеки суспільства; досягнення соціальної захищеності населення; подолання формально-юридичної рівності з метою усунення будь-яких розбіжностей у матеріальному становищі індивідів; взаємна соціальна відповідальність громадян, суспільства і держави.

Принципи соціального розвитку розкривають зміст соціального захисту населення, а гарантії є умовою реалізації цих принципів (прав на судовий захист, нагляд за додержанням законів, соціальних прав громадян і т. п.).

Будучи загальними, наведені принципи є основоположними керівними ідеями, які віддзеркалюють сутність правового регулювання суспільних відносин у сфері соціального розвитку. Наприклад, відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права кожному гарантується достатній рівень життя. Реалізація цього принципу у сфері соціального забезпечення є однією із гострих соціальних проблем, що потребує негайного вирішення шляхом як застосування відповідних економічних заходів, так і їх правового закріплення в нормах відповідних законів.

Принцип установлення достатніх умов життєдіяльності людини конкретизує загальноправовий принцип, який закріплений у п. 1 ст. 25

Загальної декларації прав людини, затвердженої та проголошеної Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., і в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1996 р.), де передбачено, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, потребуючи їжі, одягу, житла, медичного догляду і соціального обслуговування, який є необхідним для підтримки здоров'я і благополуччя її самої та її сім'ї. Застосування в Україні даних положень забезпечується нормами різної галузевої належності.

Значна роль у реалізації цього права належить, насамперед, положенням ст. 1 Конституції України, яка проголошує, що Україна є соціальною державою. Її політика направлена на створення умов, які забезпечують достатній рівень життя та вільний розвиток людини.

Реалізація цього принципу передбачає, що достатній рівень життя кожної людини може забезпечувати дохід не нижче відповідного мінімуму, на першому етапі хоча б прожиткового, об'єктивно визначеного законом.

Держава забезпечує рівність усіх перед законом. Проте, незважаючи на закріплення конституційного принципу рівності особи, у суспільстві неминуче буде зберігатися нерівність соціальних статусів різних прошарків населення, матеріальна нерівність, тому що люди нерівні за своїми природними здібностями, хистом, освітою, прагненнями, родом занять, свідомістю тощо. Інакше кажучи, фактичної рівності між людьми немає й бути не може, оскільки всі відрізняються за своїми індивідуальними можливостями. За допомогою норм галузевого законодавства можна гарантувати саме правову рівність, тобто рівні права, свободи й обов'язки, а також забезпечення рівності всіх перед законом і судом.

Конституційний принцип рівності має доволі важливе значення для реалізації прав і свобод людини та громадянина. Його втілення впливає на весь комплекс основних прав особи, насамперед на використання соціально-економічних прав. Різні соціальні групи мають неоднакові можливості для задоволення своїх потреб, що породжує відчуття несправедливості й приниження людської гідності. Тому Україна як соціальна

держава через механізм державного бюджету, системне проведення виваженої соціальної політики та інші засоби намагається забезпечити людині гідний рівень життя, тим самим гарантувати кожному проголошені Основним Законом рівні можливості для реалізації прав і свобод [27].

Україна як соціальна держава намагається ліквідувати соціальну нерівність. При цьому способи, що застосовуються нею для досягнення цієї мети, вельми різні. Ними можуть бути: соціальні корективи, які вносяться в правові відносини; державне втручання в суспільні відносини (охорона здоров'я); забезпечення загальнодоступних, найбільш важливих благ і послуг (розвиток системи освіти, охорони здоров'я); поліпшення соціального становища шляхом державних виплат (наприклад, соціальні допомоги), що сприяє здійсненню принципу соціальної рівності [47, с. 49].

Разом із тим роль держави в розвитку соціальної сфери села полягає не лише в мобілізації додаткових засобів для її прямої бюджетної підтримки, а й в управлінні відповідними процесами їх регулювання, належному законодавчому забезпеченні. Суворий диференційний підхід (за групами господарств, сільськими населеними пунктами, конкретними категоріями працівників і сільських мешканців у цілому) має здійснюватися на рівні районів і сільських рад, аж до адресної підтримки. Як об'єктивний критерій такого підходу необхідно використати ефект, який отримано за рахунок соціально-творчої активності (якщо йдеться про активну працездатну частину сільського населення). Щодо дітей, людей похилого віку, інвалідів потрібно орієнтуватися на загальні принципи соціальної політики й кількісні параметри соціальних виплат, які застосовуються для міського населення [47, с. 50].

Слід зазначити, що забезпечення стрімкого соціального розвитку українського села має здійснюватися на засадах, що виправдали себе у світовій практиці. При цьому заслуговують на увагу пропозиції науковців УААН (розробників аграрної (аграрно-продовольчої) доктрини України), які прийнятними вважають лише ті засади, що узгоджуються з реаліями часу і традиціями розвитку села. Серед інших підходів до вирішення цієї проблеми

визначальними мають стати: перехід від традиційного для нас соціального розвитку села до управління сільськими громадами і комплексного облаштування сільських територій; поступальна орієнтація та гарантування мешканцям сіл усієї системи життєзабезпечення, умов проживання, праці, освіти, зарплати, пенсійного, медичного та комунально-побутового забезпечення та інших критеріїв соціального розвитку на рівнях, які поступово наближували б село до кращих у цьому відношенні міських поселень; прискорене подолання економічної та соціальної бідності й знедоленості значної частини сільських мешканців; забезпечення стрімкого формування привабливості проживання і роботи на селі; створення реальних умов для зміцнення відроджувально-демографічного потенціалу [1].

1.2. Соціальна інфраструктура як складова соціально-економічного розвитку українського села

Одним з найважливіших чинників стабільності, підвищення якості та рівня життя, продовольчого благополуччя населення, а також багатофункціонального розвитку сільської території в цілому вважається розвинена і наповнена соціальна інфраструктура. Оскільки саме такий її стан гарантує задоволення потреб населення практично у всіх областях його життя, починаючи від умов праці та побуту і закінчуючи дозвіллям, отриманням освіти, медичних послуг тощо. Тому погіршення соціальної інфраструктури, що виражене в скороченні об'єктів культури і спорту, кількості закладів загальної середньої освіти і дошкільних навчальних закладів, неякісному і нерегулярному медичному обслуговуванні, поганому торговому обслуговуванні малих населених пунктів є однією з визначальних проблем, що перешкоджають сталому розвитку сільських територій.

У той же час, як вважають С. Герчанівська, Н. Островська, І. Гурська сільські території є найважливішим ресурсом, значення якого стрімко зростає в умовах поглиблення глобалізації при одночасному посиленні значення природних і територіальних ресурсів у розвитку країни [4].

Стан соціальної інфраструктури визначає побутову привабливість сільських територій. Необґрунтовані регіональні відмінності у життєвому рівні населення зменшують соціально-економічну ефективність територіального поділу праці, уповільнюють розвиток продуктивних сил регіонів, в тому числі сільської місцевості. Соціальна інфраструктура, що задовольняє повсякденні потреби населення складається з набору елементів за місцем проживання, взаємозамінюваність яких неможлива. Об'єкти, що задовольняють потреби вищого рангу, притаманні частині жителів у окремі періоди життя, потребують пропорційного розподілу залежно від регіональної системи розселення, соціально-економічного статусу поселень та вікового складу населення [4].

«Соціальна інфраструктура» є класичною категорією поділу інфраструктури економіки на матеріальну та нематеріальну (соціальну) сферу яке з'явилося в середині 40-х років двадцятого століття. У той час ця категорія розглядалась як сукупність галузей, що забезпечують функціонування та обслуговування промисловості та сільського господарства. До цього ж моменту комплексного визначення не існувало, а мали місце поодинокі випадки дослідження лише окремих складових соціальної сфери (освіти, медицини, культури, тощо). Перше згадування про особливості галузевого поділу економіки та виокремлення категорії інфраструктура з'явилося в роботах А. Маршала у 1910 році [4, с. 38].

Переважає більшість сучасних науковців розглядають поняття соціальної інфраструктури з точки зору матеріально-речової бази соціального комплексу (сукупності та мережі споруд соціальної сфери необхідної для організації життя суспільства). Проте майже не розглядають питань результативності та якості функціонування цих інфраструктурних елементів, а також послуг, які вони надають, відсутніми в цих баченнях є й нематеріальна складова соціальної інфраструктури (комплекс соціальних програм та проєктів), які вона реалізує.

Науковці С. Герчанівська, Н. Островська, І. Гурська вважають, що соціальна інфраструктура – це сукупність взаємопов'язаних, гармонійно функціонуючих галузей, підприємств, організацій та установ, видів діяльності, а також економічних відносин та людського потенціалу, поєднаних в єдиній цілісній системі, що функціонує з метою задоволення потреб усіх верств населення у сфері духовності, матеріально-побутового забезпечення та відтворення людського капіталу сільських територій [4, с. 39].

Соціальну інфраструктуру умовно поділяють на соціально-побутову та соціально-культурну. *Соціально-побутова* спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти (через побутове середовище), задоволення її потреб через належні умови життя, а соціально-культурна сприяє відтворенню духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) та значною мірою фізичних властивостей індивіда, формуванню його як економічно активної особистості, що відповідає певним вимогам суспільства до якості робочої сили.

У складі соціально-побутової інфраструктури розрізняють такі компоненти:

- житлово-комунальне господарство,
- побутове обслуговування населення,
- торгівля і громадське харчування,
- пасажирський транспорт,
- зв'язок з обслуговування населення тощо.

До соціально-культурної інфраструктури належать:

- охорона здоров'я,
- рекреаційне господарство,
- фізична культура та спорт,
- соціальне забезпечення,
- освіта,
- культура,
- мистецтво та ін.

Кожна галузь соціальної інфраструктури має свої характерні ознаки, що дають можливість більш повно зрозуміти їх функціональне призначення в соціально-економічному розвитку сільських територій, так і в життєдіяльності людини.

У контексті нашого дослідження варто зазначити, що галузі соціальної інфраструктури мають специфічні особливості, а саме:

- характеризуються значною трудомісткістю порівняно з виробництвом матеріально-речовинних благ;
- частка матеріальних витрат у складі кінцевого виробництва послуг є значно нижчою, ніж за умови виробництва матеріальних благ;
- у складі активів суб'єктів господарювання соціальної сфери значний відсоток складають грошові кошти.

Відтак, орієнтуючись на потребу створення повноцінного життєвого середовища та підвищення ефективності функціонування господарського комплексу, організація сільської соціальної інфраструктури повинна відповідати певним принципам. Як зауважують дослідники, в науковій літературі не існує одностайної, однозначної думки щодо визначення принципів, що є базовими для соціальної інфраструктури. Проте загально визнаними вважаються такі як:

- ефективність – соціальна інфраструктура являє собою систему взаємозв'язків між її елементами, отже, для досягнення поставленої мети ця взаємодія повинна бути ефективною;
- науковість – управління соціальною інфраструктурою повинно мати науковий характер, тобто враховувати вимоги економічних законів розвитку, використовувати міжнародний досвід і сучасні методи економічних досліджень, ґрунтуватись на існуючих теоріях, методах, підходах, враховуючи їх переваги та недоліки;
- комплексність – взаємообумовлений і пропорційний розвиток соціальної інфраструктури як єдиного цілого, що забезпечує взаємозв'язок усіх підсистем і елементів;

- оптимальність – вибір конкретного напрямку розвитку при територіальній організації соціальної інфраструктури, обґрунтоване розташування всієї сукупності закладів різних форм власності з переважанням територіального та галузевого підходів в умовах відповідної територіальної одиниці і для тих об'єктів, які мають міжтериторіальне значення;

- системність – соціальна інфраструктура розглядається як складна цілісна система, що включає низку пов'язаних між собою елементів, їх зв'язок із зовнішнім оточенням, функціональні та ієрархічні підсистеми;

- доцільність – це відповідне співвідношення між метою функціонування соціальної інфраструктури і діяльністю суб'єктів з реалізації цієї мети [4, с. 39-40].

Одним із визначальних факторів соціальної стабільності та ефективного господарювання – це ефективне функціонування соціальної інфраструктури сільських територій. Політика розвитку сільських територій складається із трьох великих частин: підтримка сільськогосподарських виробників, захист довкілля, підтримка комплексних проєктів розвитку сільської інфраструктури. Саме остання має задовольнити життєві потреби сільського населення та сприяти розвитку сільської економіки. Спостерігається взаємозалежність – стан соціальної інфраструктури залежить від рівня сільськогосподарського виробництва на сільських територіях, який у свою чергу залежить від рівня розвитку комплексів та галузей інфраструктури.

На жаль, незважаючи на ряд вжитих заходів, зокрема прийняття законодавчих та нормативних актів і соціально-економічних програм із проблем соціального розвитку села, потенціал соціальної інфраструктури сільських територій продовжує скорочуватися, більшість сільських поселень не в змозі надати селянам необхідний асортимент соціальних послуг. Через відсутність значної кількості об'єктів соціальної інфраструктури переважна частина сільських жителів змушена одержувати їх за межами місця постійного проживання. Тому доступність соціальних послуг для кожного сільського жителя є одним із визначальних показників соціальної характеристики

населених пунктів та сільських територій. На цей показник впливають, насамперед, густота й людність населених пунктів, рівень забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури [37].

Враховуючи реалії сьогодення, нинішній стан соціальної інфраструктури в сільській місцевості відображає тенденції стану аграрного сектору економіки України і може оцінюватися як критичний. Такий стан призводить до вимирання сільського населення, щорічного зникнення тисяч сільських населених пунктів, відтоку молодих людей із села, деградації сільських жителів.

Сьогодні надважливими виступають проблеми збереження потенціалу охорони здоров'я, освіти та культури сільського населення. На селі зростає плінність медичних кадрів, вчителів, працівників культури. Залишається низьким рівень благоустрою сіл.

Визначальна роль у функціонуванні та розвитку об'єктів соціальної інфраструктури сільських територій належить місцевим органам самоврядування, а механізм її розвитку передбачає використання загальнодержавного регулювання, передусім забезпечення пріоритетності села як територіального сектора суспільства і створення жителям сільських територій соціально рівних можливостей для задоволення своїх потреб.

З метою вирішення проблем розвитку соціальної інфраструктури, які постають перед об'єднаними територіальними громадами сільської місцевості, керівництву цих громад дослідники пропонують, насамперед: розробити принципи управління їх соціальною інфраструктурою, виробити відповідний стиль керівництва, обрати (розробити) методика виявлення й оцінки пріоритетності соціальних проблем (особливо важливо, щоб ця методика включала використання постійно діючих механізмів залучення громадян до цього процесу), розробити (разом з науковцями) принципово нові, більш ефективні методи розв'язання цих соціальних проблем [4, с. 40].

На переконання науковців обґрунтування механізму управління розвитком соціальної інфраструктури повинно проводитися з урахуванням

зарубіжної та вітчизняної практики. Світовий досвід свідчить про те, що на державному рівні приділяється серйозна увага питанням розвитку соціальної інфраструктури, реалізації програм розвитку сільських територій.

Європейські країни жорстко додержуються принципу пріоритету сільського господарства і сільських територій. Не викликає сумніву розуміння того, що саме сільське господарство є основою продовольчої і національної безпеки. Це дає змогу ставити його проблеми на вершину національних пріоритетів.

У зарубіжних країнах аграрна політика носить виражений протекціоністський характер, забезпечена відповідними нормами аграрного законодавства, спрямована на поліпшення стану аграрних територій і сільського господарства, забезпечує захист економічних інтересів аграрних товаровиробників і сільського населення а також гарантує стабільні доходи працівникам сільського господарства.

Зокрема, особливо значні гарантії надаються під час забезпечення фінансування соціальних програм у сільських утвореннях, спорудження об'єктів інженерної та соціальної інфраструктури. Фінансова підтримка держави носить комплексний характер і компенсує значну частину витрат товаровиробників на виробництво сільськогосподарської продукції, гарантуючи їм високий рівень доходів.

У процесі управління розвитком соціальної інфраструктури села науковцями встановлено ієрархію цільових пріоритетів, до яких відносять:

- збереження та розвиток системи сільського розселення як основи територіальної цілісності та незалежності України;
- захист від руйнування сільського укладу життя як основи моральних цінностей сільського населення, збереження спадщини та традицій українського народу; -
- розвиток аграрного сектору як основи продовольчої безпеки та незалежності України;
- забезпечення соціально-економічних інтересів сільського населення;

- територіальний супровід розвитку соціальної інфраструктури як основи сталого розвитку сільських територій, аграрного виробництва, трудової зайнятості сільського населення [25].

Виходячи з цього, С. Герчанівською, Н. Островською, І. Гурською було розроблено концепцію розвитку соціальної інфраструктури сільських територій яка передбачає реалізацію певної моделі. Модель стратегічного розвитку соціальної інфраструктури сільських територій має три рівні: теоретичний, методологічний та концептуально-методичний. Метою запропонованої моделі є розвиток і створення оптимальної сільської соціальної інфраструктури для підвищення якості життя сільського населення і забезпечення доступності послуг установ соціальної інфраструктури для сільських жителів відповідно до соціальних норм і стандартів. Реалізація її засад потребує узгодженої організаційно-економічної підтримки в межах державної та регіональної політики, координації дій суб'єктів інституціонального середовища сільського розвитку і представників територіальних громад.

Визначальним засобом підтримки та розвитку сільських територій в сучасних умовах вважається метод програмно-цільового планування, який втілюється через систему державних програм різного рівня. Загалом фінансування проєктів з розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості відбувається виключно за рахунок державного та обласного бюджетів. На жаль, як вказують науковці, головним недоліком такого підходу є вкрай низька залученість представників бізнесу у вирішення проблем соціально-економічного розвитку села.

Отже, основною функціонування соціальної інфраструктури є повний і всебічний розвиток людини шляхом задоволення її побутових, духовних і культурних потреб. Зважаючи на багатоваріантність нинішніх напрямків розвитку соціальної інфраструктури в умовах невизначеності та непередбачуваності параметрів соціально-економічного розвитку сільських

територій можна говорити про необхідність введення стратегічного рівня управління задля визначення пріоритетних напрямків розвитку її об'єктів.

1.3. Європейський досвід соціального розвитку села

Забезпечення всебічного вивчення досліджуваної проблеми передбачає необхідність врахування передових зарубіжних практик у сфері соціального розвитку села. З огляду на це, доцільним є вивчення передового зарубіжного досвіду в аспекті соціально-економічного розвитку сільських територій.

Отже, соціальний розвиток села є актуальним питанням для України. Це пояснюється великими площами сільських територій і значною чисельністю населення, а також демографічними викликами через старіння мешканців та знелюднення сільських поселень, соціальну напругу внаслідок неспроможності сільської економіки поглинути працівників, вивільнених у зв'язку із підвищенням продуктивності в сільському господарстві. Унаслідок гостроти економічних проблем сільський соціальний розвиток здійснюється за залишковим принципом і розглядається як тісно пов'язаний із економічним розвитком. Тому визначення шляхів, інструментів і механізмів стимулювання розвитку сільських поселень, які б відкрили для них нові перспективи, є складним завданням. Наразі актуалізуються дослідження європейського досвіду, його ґрунтових напрацювань та практик розвитку сільських поселень, і доцільності його застосування в Україні [16].

Соціальний розвиток сільських поселень реалізується на основі низки концепцій, наріжною серед яких є концепція сталого розвитку, що об'єднує заходи економічного, соціального та екологічного характеру. Вона виникла внаслідок посилення негативного впливу науково-технічного прогресу на навколишнє середовище та усвідомлення, що суспільний розвиток можливий лише за умови врахування соціальних, економічних та екологічних компонентів. Основою соціальної складової концепції є рівність, солідарність та довіра [53]. Цими гуманітарними цінностями окреслено межі низки документів, до яких належать стратегії, програми та проекти, а також

нормативно-правові документи, зокрема регламенти, директиви, рішення, закони, що деталізують певні параметри соціального розвитку.

Соціальний розвиток сільських поселень залежить від економічного потенціалу країни. Україна істотно поступається європейським країнам за ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності. Порівняно з Болгарією, яка має найнижчі показники серед країн ЄС, відставання становило понад 2,5 рази. Середнє значення ВВП (за паритетом купівельної спроможності на душу населення) у 28 країнах ЄС у 2017 році становило 42 465 дол., що в 4,8 рази більше, ніж в Україні. Отже, економічні обмеження для соціального розвитку сільських поселень є вагомими [59].

Сучасний розвиток, у тому числі сільських поселень країн ЄС, відбувається в рамках стратегії «Європа 2020: стратегія розумного, сталого та інклюзивного зростання» [58]. Її головними соціальними напрямками є: інклюзивне зростання (полягає в соціалізації економічного розвитку), підвищення територіальної згуртованості та рівня зайнятості за місцем проживання. Вони орієнтовані на синергетичний ефект від конкурентоздатності місцевої економіки, який поширюватиметься на зайнятість та ринок праці. Визначено кінцеві цілі, більшість із яких є суто соціальними, зокрема: працевлаштування 75 % населення у віці від 20 до 64 років; не менше 40 % молоді має здобути вищу освіту; скорочення на 20 млн населення, що опинилося за межею бідності; інвестування в науково-дослідні розробки 3 % ВВП ЄС; зниження забруднення навколишнього середовища на 30 %.

Розвиток сільської місцевості у країнах ЄС здійснюється в контексті усунення територіальних соціально-економічних диспропорцій. Акцентовано увагу на необхідності забезпечення територіальної єдності шляхом упровадження місцевих стратегій та програм розвитку або активізації різнорівневої міжсуб'єктної співпраці [16].

Наприклад, напрям дослідження зарубіжних вчених С. Белея та Х. Везеля [55] переважно спрямований на вивчення нової моделі економічного

розвитку у сільській місцевості. Зокрема особливу увагу в цих дослідженнях приділено аналізу галузевої структури та зав'язків між сільським господарством та несільськогосподарськими видами економічної діяльності. Група дослідників у складі Philip Lowe, Jeremy Phillipson, Amy Proctor та Menelaos Gkartzios у роботі «Експертиза в галузі розвитку сільських районів: концептуальний та емпіричний аналіз» [61] вивчила еволюцію моделей розвитку сільських територій та генерації знань за останні десятиліття та запропонувала концепцію народного досвіду, і спробувала розглянути його склад, спираючись на якісні дослідження. При цьому S. Shortall у статті «Соціальні чи економічні цілі, громадянська інтеграція чи ізоляція? Аналіз теорії та практики розвитку сільських територій» [60], заснованої на роботах Р. Патнема, наводить результати дослідження розвитку сільських територій, в яких доводить, що виниклі в процесі їх розвитку труднощі пов'язані з нереалістичними очікуваннями, неадекватною постановкою цілей та відсутністю відповідальності органів регіонального управління. Нею висловлюється припущення, що проблеми, що породжуються на сільських територіях, мають вирішуватися не так на місцевому, як на федеральному рівні.

Концепти сільського розвитку в Європі поступово еволюціонували від суто галузевого підходу до інтегрованого територіального з децентралізованим управлінням та соціальною участю. Наступний етап пов'язаний із утвердженням принципів локального ендогенного розвитку, що полягає в економічній диверсифікації та спеціалізації виробництва, використанні внутрішніх ресурсів території та дифузній індустріалізації. Поступово він трансформувався в концепт цілісного розвитку, який передбачає гармонізацію з екосистемами, економічну свободу, гендерну рівність і дотримання прав людини [16].

У практичній площині еволюція концептів обумовила перехід від окремих заходів з підтримки сільськогосподарських товаровиробників та професійного навчання до державної підтримки і створення економічних

драйверів розвитку депресивних територій. До 2000-х років політика сільського розвитку орієнтувалася на реструктуризацію сільського господарства та територіальний розвиток. У результаті її реформування у 2000 році запропоновано 22 заходи для країн-членів із урахуванням національних особливостей їхнього розвитку [56]. 2003 року у м. Зальцбург відбулася конференція із сільського розвитку, на якій було визначено його перспективні пріоритети: диверсифікація сільської економіки, збалансований розвиток сільських і міських поселень, активна участь сільського населення у розвитку своїх громад, залучення зацікавлених сторін та розвиток на основі сталості.

Г. Краєвська визначила головні особливості соціального розвитку європейських сільських поселень:

- орієнтація на економічні досягнення, високий рівень освіти, соціального захисту та соціальний діалог як базові основи соціального розвитку села;

- публічність діяльності та громадський контроль за роботою муніципалітетів завдяки міцним демократичним традиціям. Зокрема, у Швеції інформація про витрати та доходи муніципалітетів є в публічному доступі, а перевірка діяльності місцевого самоврядування здійснюється комісією із громадян муніципалітету;

- сформованість системи перерозподілу фінансових ресурсів держави на користь соціального розвитку територій та соціальних груп із застосуванням таких інструментів: гранти, субсидії, дотації, укладання сільськогосподарських угод, пільгове та низькоризикове кредитування, створення бізнес-інкубаторів, підтримка стартапів тощо [16].

Розвиток сільських територій і поселень в ЄС є інституціоналізованим. У цій сфері активно діють такі інституції як Європейська мережа сільського розвитку (*European Network for Rural Development, ENRD*) та Європейська мережа оцінки сільського розвитку (*European Evaluation Network for Rural Development, EENRD*), яка є її структурним підрозділом. Координацію діяльності профільних експертів здійснює Європейська федерація дорадчих

служб (*European Federation of Agricultural Consultants, EFAC*). Серед інших інституцій європейського рівня тут варто згадати Європейську асоціацію з питань сільського розвитку і відновлення села (*European Association for Rural Development and Village Renewal, ARGE*), яка є об'єднанням зацікавлених різнорівневих суб'єктів для реалізації партнерських зв'язків; Руральність – навколишнє середовище – розвиток (*Ruralit–Environment-Development, RED*) – організацію, яка забезпечує взаємодію сільських та міських поселень, бере участь у дослідженні сільського розвитку; Європейську асоціацію гірських територій (*European Association of Mountain Areas, EUROMONTANA*) з підтримки сільських громад, розташованих у гірських територіях. Ці інституції реалізують функцію обміну досвідом та інформацією, моніторингу виконання національних програм.

Водночас більшість заходів має опосередкований вплив на соціальній розвиток сільських поселень, зокрема: пряма фінансова підтримка фермерів, сприяння створенню ланцюгів доданої вартості, підтримка підприємництва шляхом формування відповідних навичок, мінімізації ризиків ведення бізнесу, дебюрократизації цього процесу, обміну кращими практиками співпраці.

Сільський розвиток є напрямом Спільної аграрної політики (САП) на 2014–2020 рр., соціальний компонент якої має наскрізний характер, займаючи важливе місце як у структурному, стратегічному аспектах, так і в плані фінансового забезпечення. Фактично САП складається з двох основних блоків: аграрна політика та політика сільського розвитку, на які припадає відповідно 72,8 та 23,2 % загального фінансування.

У 2007–2013 рр. сільський розвиток як структурна складова САП охоплював шість стратегічних напрямів, два з яких були суто соціальними: підвищення якості життя в сільській місцевості та потенціалу зайнятості за місцем проживання. У 2014–2020 рр. виокремлено лише один соціальний напрям – сприяння соціальній інтеграції та скороченню бідності. Подолання бідності як стратегічний напрям сільського розвитку було започатковано ще у 2002 році. Концептуально причинами бідності визначено не тільки низькі

доходи, а й нерівність у доступі до виробничих фондів, низька медична освіта та стан харчування, деградація природних ресурсів, уразливість до ризиків та слабка політична влада [54].

Сприяння соціальній інтеграції та скорочення бідності як пріоритет реалізується й через програму *LEADER*, яка є інструментом соціального розвитку сільських поселень ЄС протягом 20 років. Вона функціонує на основі 2600 місцевих груп дій, які охоплюють 54 % сільського населення та об'єднують усі зацікавлені сторони. Зокрема, у Польщі місцеві групи дій складаються із представників державного сектору (місцева влада, культурний центр громади, центр соціальної роботи, бібліотека), соціального сектору (неурядові організації, асоціації фермерів, пожежників, тощо), економічного сектору (підприємці та фермери). Таких груп дій створено близько 300.

Слід зазначити, що ефективність програми забезпечується за рахунок її лабільності, удосконалення відповідно до сучасних викликів. Важливо, що вона спирається на стратегічні цілі, зокрема створення доданої вартості у невеликих виробників шляхом залучення їх до ринку, раціонального використання природних ресурсів, залучення інновацій для підвищення конкурентоздатності продуктів та послуг, що створюються у сільській місцевості. З метою покращення умов реалізації місцевих ініціатив удосконалюються підходи та механізми реалізації програми *LEADER*. Одним з них є Місцевий розвиток під керівництвом громади (*Community-led Local Development, CLLD*), який полягає у розробці та реалізації ініціативною групою місцевих стратегій розвитку за допомогою партнерства та на основі використання місцевого потенціалу, а не запозичених ресурсів. За цих умов проект отримує довгострокове фінансування. Практика активізації громадської активності щодо вирішення локальних питань розвитку є надзвичайно актуальною для України через панування патерналістських настроїв та зневіри, слабкості інституту лідерства на тлі децентралізації повноважень та відповідальності.

Фінансування сільського розвитку в ЄС здійснюється за рахунок структурних фондів, зокрема: Європейського соціального фонду (*European Social Fund, ESF*), Європейського фонду регіонального розвитку (*European Regional Development Fund, ERDF*), Європейського фонду морського і рибного господарства (*European Maritime and Fisheries Fund, EMFF*) та Фонду згуртування (*The Cohesion Fund, CF*). Для реалізації політики створено Європейський аграрний фонд розвитку сільських районів (*European Agricultural Fund for Rural Development, EAFRD*) та виділено близько 100 млрд доларів на 118 таких програм протягом 2014–2020 рр. [62]. З них 20 програм реалізується на національному рівні. Вісім країн-членів ЄС реалізують по дві і більше регіональні програми (найбільші за площею та населенням країни мають більшу кількість програм сільського розвитку: Франція – 30, Італія – 23, Іспанія – 19, Німеччина – 15). Питома вага аграрного фонду сільського розвитку у партнерській підтримці в 2014–2020 рр. у країнах ЄС коливається від 80 % в Австрії до 6 % в Ірландії. Загальний обсяг фінансування та його розподіл на потреби сільського розвитку визначаються на національному рівні.

Європейський аграрний фонд розвитку сільських районів здійснює фінансування відповідно до пріоритетів, визначених стратегією «Європа 2020: стратегія розумного, сталого та інклюзивного зростання» [58]. У більшості європейських країн переважна увага приділяється проєктам за напрямом сталого зростання, в якому акцент зміщується на екологізацію місцевого розвитку. Власне соціальний компонент, на якому акцентують увагу проєкти за напрямом інклюзивного зростання, у структурі загальних витрат відзначається високою варіативністю – від 6 % у Данії до 33 % у Болгарії. У третині країн ЄС інклюзивний розвиток фінансується в межах 15–20 %. Лише у трьох країнах (Болгарія, Румунія, Німеччина) частка фінансування за напрямом інклюзивного розвитку становить понад четверту частину. Такі відмінності у структурі фінансування пояснюються різноманіттям стратегічних пріоритетів та станом розвитку соціальної сфери села країн, що входять до складу ЄС.

Реалізація пріоритету ЄС щодо сприяння соціальній інтеграції та зменшення бідності сільського населення на національному рівні має суттєві відмінності. Зокрема, у Бельгії цей пріоритет реалізується шляхом підтримки молодих фермерів, покращення якості послуг та соціальної інфраструктури; у Болгарії – через створення робочих місць, диверсифікацію і розвиток малих підприємств, реалізацію місцевих стратегій розвитку за підтримки програми *LEADER*. В Естонії пріоритетного значення надають створенню робочих місць, інвестиціям у знання та інновації. В Латвії, як і в Болгарії, переважають механізми програми *LEADER*, що функціонують на основі створення ініціативних груп, які охоплюють 65 % сільського населення, причому їхня діяльність спрямована на створення нових робочих місць та органічне землеробство. У Польщі активізовано підтримку молодих фермерів, залучення інвестицій у знання та інновації, реалізацію проектів *CLLD / Leader* (створення нових робочих місць, поліпшення умов життя в сільських районах, збалансований територіальний розвиток сільської економіки і громад). В Румунії акцентується увага на диверсифікації економіки сільських поселень через інвестиції в несільськогосподарські види діяльності, створення нових робочих місць, розвиток інфраструктури. У Франції реалізація соціального пріоритету сільського розвитку здійснюється шляхом фінансової підтримки районів, які мають природні обмеження, а також підтримки молодих фермерів, розвитку публічно-приватного партнерства.

На особливу увагу щодо соціального розвитку села заслуговує досвід Німеччини. Зокрема, для активізації громадянської ініціативи на локальному рівні країна активно використовує програмну підтримку, орієнтовану на цільові категорії домогосподарств або громадян. Наприклад програма «Домогосподарства, в яких живе декілька сімейних поколінь» (дві третини з них мешкає в невеликих територіальних громадах), програма «Активний пенсіонер», яка підтримує залучення людей пенсійного віку до розвитку локальних муніципальних утворень [36]. Для реалізації політики сільського

розвитку у ФРН створена міжвідомча робоча група Федерального уряду з розвитку сільських територій.

Значна увага приділяється розвитку системи навчання протягом життя як одного з перспективних напрямів розвитку сільських поселень. З цією метою, а також для забезпечення муніципальної інформаційної платформи для співробітництва, відкритих освітніх джерел, спілкування, формування професійно або цільово орієнтованих інтернет-спільнот активно розвивається мережа інтернет покриття. Підвищення освіти сільського населення реалізується через покращення взаємозв'язку з центрами за допомогою програми «Навчання на місцях», яка підтримує консультаційну діяльність у сфері освітніх послуг. Програма «Початок трудової діяльності» підтримує проекти зі створення нових місць для навчання та виробництва. Програми дистанційного навчання передбачають використання сучасних медіазасобів.

Програмний підхід активно використовують і в інших напрямках соціального розвитку сільських поселень. Зокрема, здійснюється підтримка союзів сільської молоді, орієнтованих на створення умов для її самореалізації за місцем проживання (в першу чергу сприяння отриманню базових регіональних професій). Підвищення мобільності населення досягається шляхом фінансування розвитку транспортної інфраструктури, зокрема громадського пасажирського транспорту місцевого значення як одного зі стратегічних напрямів сільського розвитку. Витрати на ці заходи є системними, вони зростають та реалізуються шляхом прямої програмної підтримки. Інтеграція міста і села здійснюється засобами вибіркової підтримки об'єктів соціальної інфраструктури, благоустрою та реконструкції муніципальних утворень, координації фінансових ресурсів і зусиль з чинними програмами «Покращення регіональної структури економіки» та «Покращення аграрної структури і захист узбережь». На жаль, в Україні обмежені фінансові ресурси для реалізації такої всебічної підтримки. Однак використання програмних інструментів, послідовність, безперервність у визначенні стратегічних пріоритетів розвитку відповідно до наявних

соціально-економічних викликів у сільських поселеннях – це ті практики, застосування яких в Україні буде дієвим та ефективним.

Вбачаючи необхідність у визначенні перспектив розвитку сільських поселень, країни ЄС на конференції в Ірландії (м. Корк, 2016 р.) розробили декларацію «Краще життя в сільській місцевості». Запропоновано модель *smart*-громади, в основу якої покладено використання інновацій та цифрових технологій, розвиток яких сприяє залученню інвестиції в бізнес, інфраструктуру та людський капітал сільської територіальної громади.

Серед шістнадцяти запланованих заходів для розвитку *smart*-громад до 2020 року п'ять реалізовано спільно із програмою Горизонт 2020: бізнес-моделі для сучасних сільських економік, база знань «сільське відродження», біоекономіка, керована даними, інтернет-проект зміцнення безпечності їжі та конкурентоспроможності сільськогосподарських мереж. П'ять програмних заходів мають інформаційно-консультаційний характер (семінари, конференції). Важливе соціальне значення мають два пілотні проекти: «Розумні еко-соціальні села» та «Смарт сільський транспорт» (*SMARTA*), на які виділено 600 млн євро. Решта заходів спрямована на впровадження інновацій, співпрацю та згуртованість, обмін знаннями, розвиток бізнесу.

За основними критеріями сучасний сільський розвиток в Україні має значні відмінності від європейського (таблиця). Зокрема, концептуальне бачення його моделі та напрямів не втілюється в стратегії розвитку на перспективу. Невизначеність джерел та обсягів фінансування обумовлюють фрагментарність програмної підтримки та слабкість соціально-економічного розвитку, насамперед локальних ринків праці, капіталу, товарів. З цієї ж причини акценти політики здебільшого фокусують на заходах, які не вимагають значних капітальних витрат.

Таблиця. Вітчизняна та європейська практика соціального розвитку села

Критерії порівняльного аналізу	Україна	Країни ЄС
Концептуальна основа розвитку	Концепція розвитку сільських територій до 2025 р. визначає скоріше очікувані результати, ніж власне концептуальні засади	Діє концепція сталого розвитку на засадах довіри, рівності, солідарності, якою окреслено межі стратегій, проєктів та програм розвитку
Стратегічне бачення перспектив розвитку	Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 рр. має слабе стратегічне бачення та зв'язок із концепцією розвитку сільських територій	Європа 2020: стратегія розумного, сталого та інклюзивного зростання орієнтована на синергетичний ефект та посилення соціального компоненту
Сформованість соціальних пріоритетів розвитку	Залишковий підхід до розвитку соціальної сфери територіальних громад і соціального діалогу. Акцентування необхідності адміністративно-територіальних перетворень	Пріоритетність соціальної інтеграції та скорочення бідності. Орієнтація на економічне зростання, високий рівень освіти громадян та соціальний діалог

Характер управління	Відсутність ефективного зворотного зв'язку місцевої влади із жителями, пасивність громадян в управлінні	Публічність, підзвітність, участь, громадський контроль управління
Система фінансування	Обмеженість джерел і недофінансування соціального розвитку села	Багатоканальний механізм фінансування та перерозподілу ресурсів на соціальні цілі через структурні фонди
Програмна підтримка розвитку	Державна цільова програма розвитку українського села завершена у 2015 році. Окремі заходи одержують програмну підтримку на рівні областей	Діє програма <i>LEADER</i> як основний інструмент соціального розвитку села протягом 20 років

Джерело: розроблено Г. Краєвською.

Глибоко дослідивши європейський досвід соціального розвитку села в контексті актуальних практик для України Г. Краєвська визначила наступні:

- інституціоналізація соціального розвитку села на основі цільових програм на трьох рівнях управління (державний, регіональний, місцевий) з метою координації процесів, пов'язаних із залученням інтелектуального, інвестиційного потенціалів та підвищенням громадянської активності у виконанні перспективних завдань розвитку сільських поселень;

- стратегування розвитку поселень на основі реалізації конкурентних переваг, ендогенного потенціалу, синергетичного ефекту та роботи на випередження (за зразком *smart*-громад);

- створення мережі ініціативних локальних груп і мережі фінансово-організаційної підтримки її ініціатив в умовах децентралізації повноважень і

відповідальності на тлі панування патерналістських настроїв, суспільної зневіри та слабкості інституту лідерства;

- застосування інструментів політики територіальної єдності, яка передбачає реалізацію заходів, спрямованих на усунення відставання в соціально-економічному розвитку територій та полягає в упровадженні місцевих стратегій, що підтримуються програмними методами або шляхом різнорівневої міжсуб'єктної співпраці;

- визначення на державному рівні інструментарію впливу на добробут членів сільських територіальних громад (кооперативи, комунальна власність, оренда землі тощо) та сприяння збільшенню прибутковості цих активів;

- створення ефективних муніципальних систем програмної підтримки цільових категорій населення, зокрема залучення до підприємницької діяльності молодих сімей та фахівців, а також літніх людей з метою активізації місцевого розвитку та упередження соціальної деградації;

- сприяння збалансуванню різних напрямів соціального розвитку територій шляхом створення муніципальних систем перерозподілу коштів із використанням таких інструментів: гранти, субсидії, дотації, пільгове та низькоризикове кредитування, розвиток інкубаторів, стартапів тощо;

- посилення зворотного впливу на систему соціального діалогу на основі активізації громадської участі задля мінімізації соціальної напруги в сільських територіальних громадах;

- запровадження системи преференцій підприємствам із високою соціальною значущістю та сприяння розвитку соціального підприємництва [16].

Отже, з огляду на вище викладене, поступово інтегруючись у глобальний простір, Україна має зміцнювати конкурентні засади національної, в тому числі сільської економіки, диверсифікуючи її структуру на користь ланок з високою доданою вартістю та технічно оновленими робочими місцями. Прогресивні зміни інституційної основи розвитку через стратегії, програми та проєкти, нормативно-правові документи (регламенти, директиви,

рішення, закони), сприятимуть трансформації соціально-економічних відносин в українському селі, активізуватимуть розвиток підприємництва та місцевих ринків.

РОЗДІЛ 2

ОПТИМІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА

2. 1. Дослідження стану соціального розвитку українського села

Відповідно до мети нашого дослідження ми дослідили соціально-економічний розвиток с. Іваньки Паланської ТГ, Уманського району, Черкаської області.

Як зазначає О. Головня, ситуація в соціальній сфері села залишається складною. Найгострішими проблемами на селі є безробіття, бідність та трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл. Обезлюднення сільських територій призводить до негативного ефекту не лише для сільськогосподарської галузі, а й для національної економіки та суспільного розвитку взагалі. Тому невідкладною проблемою слід вважати збереження людності сіл шляхом розширення сфери зайнятості, забезпечення нормальної життєдіяльності сільської поселенської мережі та умов відтворення сільського населення [5].

Паланська територіальна громада Уманського району Черкаської області сформувалася 23 листопада 2017 року. Центр сільської ради – село Паланка.

Село Паланка розташоване на відстані 12 км від районного центру м. Умань, 197 км від обласного центру м. Черкаси, відстань до найближчої залізничної станції – 12 км.

Загальна кількість жителів громади станом на 01.01.2022 становила – 14 507 осіб.

До складу Паланської громади входять села: с. Антонівка, с. Берестівець, с. Городецьке, с. Громи, с. Іванівка, с. Кочержинці, с. Кочубіївка, с. Краснопілка, с. Максимівка, с. Піківець, с. Посухівка, с. Родниківка, с. Синиця, с. Томашівка, с. Черповоди, с. Юрківка, с. Яроватка.

Відстань до адміністративного центру громади (с. Паланка) із с. Іванівка становить – 29,3 км.

Територія с. Іванівка становить 3479,9096 га, площа населеного пункту – 592, 1016 га, площа земель сільськогосподарських угідь складає 3047,7.

Кількість населення за статистичними даними складає 928 чоловік, кількість дворів – 596. З них 391 фактично проживаючих мешканців:

- дітей дошкільного віку – 41,
- дітей шкільного віку – 108,
- громадян пенсійного віку – 108,
- безробітних, що перебувають на обліку у Центрі зайнятості.

Соціально незахищені особи населеного пункту с. Іванівка складають:

- особи з інвалідністю – 56 осіб,
- внутрішньо переміщені особи – 40,
- учасники АТО – 9 осіб,
- матері одиночки – 15 осіб,
- багатодітні сім'ї – 16,
- учасники та ліквідатори ЧАЕС – 6 осіб.

Вікова структура наявного населення с. Іванівка акумулює наступні показники:

- 0-6 р. – 41 особа,
- 7-14 р. – 86 осіб,
- 15 р. – 9 осіб,
- 16 р. – 8 осіб,
- 17 р. – 5 осіб,
- 18 р. – 10 осіб,
- 19-35 р. – 208 осіб,
- 36-59 р. – 305 осіб,
- старше працездатного населення – 256 осіб.

Місцевими роботодавцями (приватними, публічними) разом із кількістю працюючого населення 196 осіб, с. Іванівка є:

- ПП «ОРІЄНТИР-ОГРО-Б» - 26 осіб,
- ТОВ «АГРАРІЙ СВПП» -30 осіб,

ПП «АЛЬФА-ЕЛЕКТРО-ПЛЮС» - 1 особа,

ФОП БОЙКО Н.Є. – 1 особа.

В даному контексті слід зазначити, що більшість мешканців с. Іванівка мають роботи в м. Умань.

В с. Іванівка є:

- поштове відділення;

- Іванівська гімназія:

кількість учнів – 91,

кількість класів – 9,

середня наповнюваність класів – 10,1,

кількість педагогічних працівників – 18;

- Іванівський заклад дошкільної освіти ясла-садок «Капітошка»

Паланської сільської ради Уманського району Черкаської області:

кількість вихованців – 27 осіб,

кількість груп – 2,

середня наповнюваність груп – 15 осіб,

кількість педагогічних працівників – 4,

кількість технічних працівників – 6.

Інфраструктура с. Іванівка:

- протяжність дороги становить 14, 715 км, в тому числі: з твердим покриттям 14,595 км (асфальтне покриття) і 0, 120 км (білощобенове, бруківка);

- рівень покриття водопроводами та каналізацією, електрифікація, телефонізація, Інтернет:

- централізоване водопостачання – відсутнє,

- централізоване водовідведення – відсутнє,

- зовнішнє освітлення – 14,715 км,

- телефонізація, розміщення АТС ПАТ «Укртелеком» - відсутнє,

- кількість дворів, підключених до мережі Інтернет – 177,

- кількість дворів, підключених до проводового радіо – відсутнє,

- кількість дворів, підключених до газової мережі – 396.

Транспортне сполучення – автобус «Умань-Яроватка» курсує щодня за графіком: відправлення – о 5:40; 9:40; 13:40; 18.20; прибуття – о 6:15; 10:40; 14:40; 19.20. Перевізник – ТОВ «Круїз-Авто».

В селі Іванівка є стадіон який введений в експлуатацію 1962 року, має площу поля 95х64х6080 м та 100 посадкових місць.

Економічну активність та структуру економіки с. Іваньки складають:

- *сільське господарство:*

- ПП «Орієнтир Агро-Б»: площа ріллі в обробці 851,6103 га. Підприємство займається вирощуванням зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур;

- ТОВ «Аграрій СВПП»: площа ріллі в обробці 1051,7605 га; підприємство займається вирощуванням зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур;

- *місцеві приватні і публічні підприємства (магазини, кіоски):*

- б/н (промисловий), вул.Центральна,26; торгівля непродовольчими товарами;

- б/н (продуктовий), вул.Центральна,26; торгівля продовольчими товарами;

- «Спокуса», вул.Центральна,30; торгівля продовольчими товарами;

- б/н (промисловий) вул.Центральна,40; торгівля непродовольчими товарами;

- «Чернігівське» вул.Центральна,44; торгівля продовольчими товарами;

«Бережок» вул.Центральна,33-А; торгівля продовольчими товарами.

- *заклади харчування на території населеного пункту с. Іванівка – відсутні.*

- *індустрія гостинності – відсутня.*

В с. Іванівка є Будинок культури, який розміщений в пристосованій будівлі, але потребує ремонту. В приміщенні будинку культури займається аматорський колектив.

Також у населеному пункті є 4 парки площею – 1-3000 м²; 2 – 4000 м², 3-1000 м²; 4- 500 м². Є також бібліотека-філія КЗ «Паланська публічна бібліотека», що знаходиться на вул. Центральній, 40.

Відповідно до розділу якості життя в с. Іванівка, ТОВ «Аграрій СВПП» та ПП «Орієнтир-Агро-Б» здійснюють вивіз твердих побутових відходів. Також має місце 1 стихійне сміттєзвалище.

В с. Іванівка є медичний пункт тимчасового базування оснащений електричним опаленням, централізованим водопостачанням, інтернетом МТЕЛ.

Соціальний захист є основним завданням соціальної політики, що ставить за мету забезпечення прав і гарантій людини у сфері рівня та якості життя. Турбота про людей, які перебувають у складних життєвих обставинах – один з основних напрямів державної політики у сфері соціального захисту населення. Соціальний захист населення – одна з головних функцій держави, яка має виконуватися завжди і за будь-яких обставин на користь тих громадян, у житті яких виникли проблеми. Сфера дії соціального захисту – це особа, сім'я, їхній добробут, і не лише матеріальний, а й соціальний, тобто покращення соціального самопочуття людини, впевненості у своєму майбутньому. Відтак, виконавчим комітететом Іваньківської сільської ради розроблено **«Комплексну програму «Турбота» на 2020 – 2025 роки»**.

Метою Програми є створення сприятливих соціально-економічних, медичних, організаційних та правових умов і гарантій для реалізації прав інвалідів та малозахищених верств населення, забезпечення їх участі в економічній, соціальній, культурній та інших сферах суспільного життя.

«Програма розвитку надання соціальних послуг жителям Іваньківської територіальної громади на 2022 - 2025 р.» розроблена відділом соціального захисту населення та охорони здоров'я Іваньківської сільської ради.

Як зазначено у програмі, на сучасному етапі розвитку українського суспільства особливого значення набувають завдання підвищення добробуту

населення, заохочення його прагнення до соціального прогресу з метою наближення рівня життя в країні до європейських стандартів. Вирішення цих завдань неможливе без реалізації програм соціальної підтримки населення, у тому числі надання соціальних послуг.

В Іваньківській територіальній громаді діє комунальний заклад «Центр надання соціальних послуг Іваньківської сільської ради». Установа надає 6 з 17 видів базових соціальних послуг. На постійному обслуговуванні перебуває 144 особи. Серед мешканців громади є ті, котрі перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати. Відповідно до законодавства України такі громадяни мають право на отримання соціальних послуг, зокрема повністю чи частково за рахунок бюджетних коштів [33].

Метою програми є:

- покращенні доступу жителів територіальної громади до соціальних послуг належної якості, які надаються відповідно до потреб населення громади та державних стандартів надання соціальних послуг;

- створенні умов для забезпечення надання базових та допоміжних соціальних послуг вразливим групам населення громади, відповідно до їх потреб та державних стандартів шляхом зміцнення управлінського, кадрового, фінансового потенціалу комунального закладу «Центр надання соціальних послуг Іваньківської сільської ради» [33].

«Програма «Обдарованість» на 2021-2025 роки» передбачає систему роботи із здібними та обдарованими дітьми, орієнтовану на комплекс психолого-педагогічних, організаційних і науково-практичних заходів. Метою Програми є відпрацювання, розробка, налагодження, впровадження ефективних науково-методичних засобів та технологій пошуку, навчання, виховання і самовдосконалення обдарованих дітей, створення умов для гармонійного розвитку особистості, її соціального захисту [30].

«Програма оздоровлення та відпочинку дітей у Іваньківській сільській об'єднаній територіальній громаді на 2021 – 2025 роки» спрямована на оздоровлення та відпочинок дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського

піклування, дітей учасників АТО; дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб; дітей, які постраждали внаслідок стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф; діти з багатодітних і малозабезпечених сімей; дітей, батьки яких загинули від нещасних випадків на виробництві або під час виконання службових обов'язків; дітей, які перебувають на диспансерному обліку; талановитих та обдарованих дітей - переможців міжнародних, всеукраїнських, обласних, районних олімпіад, конкурсів, фестивалів, змагань, спартакіад, відмінників навчання, лідерів дитячих громадських організацій; дитячих творчих колективів та спортивних команд; дітей працівників агропромислового комплексу та соціальної сфери села. Отож, метою програми є створення умов для зміцнення фізичного та психічного здоров'я дітей шляхом належної організації оздоровлення і відпочинку [32].

«Програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді Іваньківської сільської ради на 2022– 2025 роки» розроблена відділом освіти, культури, молоді та спорту Іваньківської сільської ради та спрямована на налагодження механізму скоординованої систематичної співпраці як відповідних державних структур, так і, безумовно, інститутів громадянського суспільства, ініціативних груп та створення належного методологічного підґрунтя для якісного розвитку, удосконалення системи національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Іваньківській територіальній громаді. Максимальна увага при цьому приділяється роботі закладів освіти, які починаючи з дошкільного віку, мають формувати у підростаючого покоління сталу національно орієнтовану систему цінностей [31].

Метою Програми є удосконалення та розвиток в Іваньківській територіальній громаді системи національно-патріотичного виховання дітей та молоді, забезпечення дієвої міжгалузевої та між секторальної взаємодії усіх учасників процесу національно-патріотичного виховання, спрямованої на формування та утвердження української громадянської ідентичності на основі єдиних суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність) і загальнолюдських цінностей, принципів любові і

гордості за власну державу та рідний край, її історію, мову, здобутки та досягнення [31].

«Програма розвитку туризму в Іваньківській ТГ на 2021 – 2025 роки» розроблена відділом освіти, культури молоді та спорту виконавчого комітету Іваньківської сільської ради.

Метою Програми є забезпечення ефективного використання всіх туристичних ресурсів задля підвищення соціально-економічного рівня сіл громади, якості життя місцевих громадян, створення належних умов для розвитку туризму в громаді, залучення інвестицій, створення на місцях нових робочих місць та вирішення питання самозайнятості населення, розширення мережі туристично-екскурсійних маршрутів, здійснення заходів, спрямованих на розбудову туристичної інфраструктури громади, а також створення позитивного іміджу Іваньківської ТГ [34].

На виконання Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», враховуючи виключну важливість роботи з підготовки молоді до військової служби і необхідність фінансування роботи призовної дільниці району, виконання завдань з оповіщення та поставки людських ресурсів до призовної дільниці району, обласного збірного пункту розроблено **«Цільову програму «Призовна дільниця» на 2021-2025 роки Іваньківської територіальної громади»**.

Метою програми є матеріально-технічне забезпечення спільної роботи районних органів влади та самоврядування, військових комісаріатів, правоохоронних органів, органів освіти та охорони здоров'я, громадських організацій щодо підготовки молоді до військової служби, приписки юнаків до призовних дільниць та їх призову на строкову військову службу, військову службу за контрактом та виконання заходів у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці України [50].

Інші **програми** розроблені щодо:

- розвитку дорожньої інфраструктури і фінансування робіт, пов'язаних з будівництвом, ремонтом та утриманням автомобільних доріг

загального користування місцевого значення у Іваньківській територіальній громаді на 2021-2025 роки;

- організації перевезень пільгових категорій населення, та відшкодування інших пільг жителям Іваньківської ТГ на 2021–2025 роки;

- поховання померлих безрідних та невідомих громадян на 2021-2025 роки;

- поліцейського офіцера громади» Іваньківської сільської ради на 2021-2025 роки;

- питної води сіл Іваньківської сільської ради» на 2021 - 2025 роки;

- охорони навколишнього природного середовища» на 2021-2025 роки;

- організації та проведення громадських робіт Іваньківської сільської ради на 2021-2025 роки;

- організації суспільно корисних робіт для порушників, на яких судом накладено адміністративне стягнення у вигляді виконання суспільно корисних робіт, у Іваньківській сільській раді на 2021-2025 роки;

- забезпечення національного спротиву на 2022-2024 роки;

- виготовлення містобудівної та земельної документації території Іваньківської сільської територіальної громади на 2021-2023 роки;

- благоустрою території та утримання об'єктів комунальній власності Іваньківської територіальної громади на 2021-2025 роки;

- фінансової підтримки комунального підприємства «Іваньківське» Іваньківської сільської ради та здійснення внесків до їх статутного фонду на 2021 – 2025 рік;

- розвитку та забезпечення функціонування системи оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій на території Іваньківської сільської територіальної громади на період 2021-2023 років.

У контексті нашого дослідження хочемо звернути увагу на те, що у Паланській ТГ діє програма *«Шкільний автобус»*. Ініціатором розроблення програми є відділ освіти, культури, молоді та спорту Паланської сільської ради.

Важливим документом для нашого дослідження є затвердження **«ПРОГРАМА соціально-економічного розвитку Іваньківської територіальної громади на 2021-2025 роки»**. Зокрема у розділі «Розвиток культури» передбачено: збереження, розвиток, створення нових об'єктів культурного призначення, об'єктів відпочинку та спорту має на меті зростання рівня культурного розвитку жителів громади, усвідомлення громадян себе як частини громади.

Планується оновлення матеріально-технічної бази міського, підтримка та подальший розвиток аматорських колективів, розвиток художньо-естетичної і музичної освіти дітей та підлітків, створення максимально сприятливих умов для творчого розвитку особистості.

Для реалізації державної політики у сфері культури на території громади основними завданнями розвитку на 2021-2025 рік стануть:

- забезпечення громадянам доступу до надбань національної і світової культури, створення умов для їх активної участі в художній творчості;
- збереження мережі закладів культури та кадрового потенціалу галузі;
- забезпечення активного функціонування української мови в усіх сферах культурного життя;
- збереження і популяризація національної культурної спадщини, як основи української культури, задоволення культурних потреб національних меншин, що населяють район;
- підтримка творчо обдарованої молоді;
- збереження і популяризація культурної спадщини;

Основні заходи для забезпечення виконання визначених завдань:

- нарощування обсягів бюджетного фінансування галузі культури, залучення позабюджетних коштів на реалізацію культурно-мистецьких проектів;
- підтримка та розвиток сільських клубних закладів.

- створення належних умов для безперешкодного доступу людей з обмеженими фізичними можливостями до закладів культури;
- поліпшення умов творчої праці та соціальної захищеності працівників культури [35].

Отже проаналізувавши чинні документи Іваньківської територіальної громади, сайт громади ми дійшли висновку що соціальним проблемам громади приділена належна увага. Зокрема, створюються умови для поліпшення відпочинку та спорту, культурно-дозвілєвої діяльності, збереження і розвиток традиційної культури села; підтримка та подальший розвиток аматорських колективів, розвиток художньо-естетичної і музичної освіти дітей та підлітків, створення максимально сприятливих умов для творчого розвитку особистості; забезпечення належного рівня освітніх послуг, наукових досліджень та підготовки кадрів для села.

Поряд з цим деякі питання потребують покращення, а саме, пропонуємо розшири комплекс заходів які б відповідали сучасній стратегії розвитку українського села: розвитку людського потенціалу, реалізації трудового потенціалу та підприємницької ініціативи, сталого розвитку Іваньківської територіальної громади.

2.2. Шляхи оптимізації соціально-економічного розвитку українського села

Сучасність потребує дієвих механізмів створення сприятливих умов для комплексного розвитку сільських територій, розв'язання соціальних проблем села. Прояв бідності виходить за межі поділу між містом та селом, має субрегіональний та регіональний контексти. Тому, критично важливим є координація ініціатив розвитку сільських територій., які сприяють сталим джерелам існування шляхом зусиль на глобальному, регіональному, національному та місцевому рівнях, залежно від обставин. Зокрема, стратегії розвитку сільських територій повинні враховувати віддаленість і потенціал

сільської місцевості та забезпечувати цілеспрямовані диференційовані підходи [12].

Як зазначає М. Козак, в інституційному аспекті сільські території вважаються «авансценою» функціонування різноманітних інститутів суспільного та приватного характеру. За період існування країни сільські території втратили колективні форми виробничих інституційних структур. Виникли коопераційні, інтеграційні та кластерні інститути організації сільськогосподарського виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Водночас ускладнилася структура контролюючих, керуючих, координаційних та забезпечуючих інституцій [12, с. 293]. Тому науковцем визначено першочергові завдання комплексного розвитку сільських територій, а саме:

- підвищення привабливості щодо проживання на селі; створення в сільській місцевості господарських систем, що саморозвиваються, на підставі формування економічного обороту місцевих ресурсів у результаті;
- розвиток місцевого самоврядування для формування соціально організованого та відповідального громадянського суспільства на селі;
- створення ефективної міжсекторної взаємодії влади, агропромислового бізнесу та сільського суспільства;
- використання тісних взаємин між селом та містом, що становлять значний резерв у розвитку сільської економіки;
- підвищення конкурентоспроможності сільських територій [12, с. 293-294].

Комплексний підхід багато в чому визначає прискорений розвиток сільської спільноти, яка, крім виконання виробничих та соціально-економічних функцій, повинна забезпечувати комплексну реалізацію суспільних благ, підтримувати міжсекторну взаємодію, надавати підтримку позаміській інфраструктурі, розвивати сільський спосіб життя, сільську культуру, історичні та природно-ресурсні ландшафти.

У сучасних умовах комплексний розвиток сільських територій передбачає необхідність зосереджуватись на всіх сферах життя (економічної, соціальної, політичної, культурної, екологічної та географічної). Крім того, необхідно включати місцеві зацікавлені сторони у процес розвитку, а також інтегрувати взаємодію з іншими територіями

Комплексний розвиток сільських територій формується за рахунок збалансованого поєднання потенціалу сільської території та сукупності (внутрішніх та зовнішніх) факторів, що забезпечують її розвиток. Комплексний розвиток сільських територій є системою взаємозумовлених, взаємопов'язаних та взаємодіючих потенціалу даної території та факторів, які забезпечують ефективність та прогресивність розвитку сільської території як у поточних умовах, так і в перспективі [12, с. 294].

Всі чинники розвитку українського села умовно поділяють на внутрішні та зовнішні. І, в свою чергу, фактори розвитку внутрішнього середовища сільських територій умовно розділяють на п'ять напрямків, вибір яких зумовлений, у тому числі, складовими сталого розвитку:

1) *соціальні* – комплекс показників, у яких населення реалізує свої потреби життєдіяльності у суспільстві: розвиток інститутів громадянського суспільства, наявність і цінність історичного/ культурного розвитку території;

2) *економічні* - комплекс показників, які свідчать про зміну рівня життя населення території, що розглядається: динаміка числа робочих місць, розвиток виробничого потенціалу;

3) *екологічні* – комплекс показників, які свідчать про збереження навколишнього середовища від можливих негативних впливів: «вписаність» у природно-ландшафтне середовище, динаміка співвідношення земель сільгосппризначення та земель населених пунктів; наявність та стан природоохоронних територій;

4) *інфраструктурні* – комплекс характеристик, що свідчать про рівень розвитку інфраструктури території: поява енергозберігаючих та

енергоефективних технологій, комфортне середовище проживання, більш гармонійне зонування території;

5) *цифровізації* – комплекс характеристик, що свідчать про рівень розвитку ІТ-інфраструктури та цифрових технологій: телемедицина, дистанційна освіта, робота онлайн, робототехніка та ін. [12, с. 294].

Усі п'ять факторів розвитку внутрішнього середовища дають цілісне уявлення про сільську територію, її можливості, що дозволяє достатньо адекватно уявити основні напрямки її розвитку. Абстрагуючись від стану потенціалу території та внутрішніх факторів розвитку, які мають свої особливості для кожної конкретно взятої сільської території (незважаючи, наприклад, на схожість природних умов і розвитку інфраструктури) М. Козак розглянув ряд факторів зовнішнього середовища, що надають систематичний вплив на розвиток усіх сільських територій:

1) *технологічні* – сукупність показників, що з розвитком науки та використанням досягнень НТП в економіку;

2) *територіальні* – сукупність характеристик, що описують динаміку взаємодії між сусідніми територіями та регіонами та сприяють їх розвитку;

3) *політичні* – сукупність показників, що з діями федеральної влади щодо сільських територій;

4) *культурні* – сукупність показників, що описують динаміку релігійних вчень і моральних позицій [12, с. 294].

Здоровий та динамічний сільськогосподарський сектор є важливою основою розвитку сільських територій, створюючи міцні зв'язки з іншими секторами економіки. Засоби існування в сільській місцевості збільшуються завдяки ефективній участі сільського населення та сільських громад в управлінні їхніми власними соціальними, економічними та екологічними цілями шляхом розширення прав і можливостей людей у сільській місцевості, особливо жінок і молоді, у тому числі через такі організації, як місцеві кооперативи та шляхом застосування нижнього підхід вгору.

Тісна економічна інтеграція сільських територій із сусідніми міськими територіями та створення сільської зайнятості поза сільськогосподарськими підприємствами можуть зменшити диспропорції між селом і містом, розширити можливості та сприяти утриманню кваліфікованих людей, у тому числі молоді, у сільській місцевості.

Існує значний потенціал для створення робочих місць у сільській місцевості не лише у сільському господарстві, переробці сільськогосподарської продукції та сільській промисловості, але й у розбудові сільської інфраструктури, у сталому управлінні природними ресурсами, відходи та залишки.

Сільські громади в країнах, що розвиваються, все ще стикаються з проблемами, пов'язаними з доступом до базових послуг, економічними можливостями та певним ступенем неузгодженості щодо планування, пов'язаного з розривом між селом і містом.

Інвестиції в охорону навколишнього середовища, сільську інфраструктуру, охорону здоров'я та освіту в сільській місцевості мають вирішальне значення для сталого розвитку сільських територій та може підвищити національний добробут. Окрім задоволення основних потреб, інвестиції мають бути пов'язані з потенціалом підвищення продуктивності та доходу [12, с. 295].

Варто зазначити також на вразливості сільського населення до економічної та фінансової кризи, зміни клімату та нестачі води. Успіх сталого розвитку сільських територій залежить, зокрема, від розробки та впровадження комплексних стратегій боротьби зі зміною клімату, посухою, опустелюванням і стихійними лихами. На переконання М. Козака відповідні дії включають: сприяння викоріненню бідності в сільській місцевості; сприяння плануванню та складанню бюджету, зважаючи на інтереси бідних на національному та місцевому рівнях; задоволення базових потреб і покращення надання та доступу до послуг як передумови покращення засобів до існування та як сприятливого фактору залучення людей до продуктивної діяльності;

забезпечення програм соціального захисту для вразливих домогосподарств, зокрема людей похилого віку, осіб з обмеженими можливостями та безробітних, що проживають у сільській місцевості [12, с. 295].

Нині розвиток села залежить від допомоги з боку влади та інвесторів. Однак зовнішні внески обмежені через поточні нестабільні фінансові умови донорів. Як наслідок, сприяння розвитку сільських територій вимагає ефективних зовнішніх вкладів для отримання достатніх результатів і здатне породжувати подальші покращення. Тому, щоб це було реалізовано, питання розвитку необхідно розглядати всебічно. Необхідне також максимальне використання людських і матеріальних ресурсів у сільській місцевості. Деякі потенційні підходи пропонує М. Козак, зокрема:

ендогенний розвиток, що передбачає:

- наголошення на комплексному місцевому розвитку для захисту прав людини, людського розвитку та якісного прогресу рівня життя на основі збереження довкілля та сталого соціального розвитку;

- прийняття підходу до розвитку, який сприяє розвитку міжгалузевих відносин шляхом всебічного використання місцевих ресурсів, техніки, галузей, людських ресурсів, культури та мереж, приділяючи цінність змішаним економічним ситуаціям. Крім того, необхідне запровадження необхідних нормативних актів, що сприятимуть співпраці між містами та місцевою економікою;

- сприяння участі громади у виробленні політики. Створення місцевої автономії через участь громади, децентралізацію та місцеве самоврядування. Водночас участь місцевих органів влади в реалізації проектів з урахуванням регіональних реалій [12, с. 295].

Спільний розвиток. Сприяння розвитку людських і фізичних ресурсів у сільській місцевості потребує визнання того факту, що місцеві жителі самі є основними виконавцями проектів розвитку. Якщо люди пасивно беруть участь у проектах, вони стають неактивними і залежатимуть від зовнішнього впливу. Щоб уникнути цієї ситуації, потрібне щоб місцеве населення приймали участь

у прийнятті рішень при плануванні проекту та реалізації. Іншими словами, проект розвитку територій, який планують і реалізують самі місцеві жителі, має пріоритет, оскільки місцеві матеріали та людські ресурси ефективно використовуються завдяки ініціативі та відповідальності місцевих жителів. Місцева незалежність і сталий розвиток результатів проекту розвитку посилюються ефективним використанням місцевих ресурсів [12, с. 295].

У контексті нашого дослідження варто зазначити, що у «Концепції сільського розвитку до 2030 року» [13] вказано, що сталий розвиток передбачає єдність і врівноваженість трьох його складових: економічної, соціальної і екологічної. Крім того, економічна складова має базуватися на максимальному отриманні сукупного доходу при збереженні та примноженні функціонуючого сукупного капіталу й збільшенні обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції; соціальна – на створенні оптимальних соціальних умов та підвищенні якості життя людини як головної цінності розвитку суспільства; екологічна – на балансовій ув'язці біологічних і природних систем, цілісності біосфери й екосистеми та їх здатності до самовідтворення.

Досягнення стратегічної мети «Концепції сільського розвитку до 2030 року» передбачає досягнення стратегічних та операційних цілей за основними стратегічними напрямками, що відповідають різним векторам розвитку, а також їх відповідному забезпеченню:

I. Економічний вектор сталого розвитку сільських територій: диверсифікація сільської економіки; розвиток підприємництва та малих форм господарювання на селі; розвиток агротуризму та рекреаційної сфери на селі; розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

II. Соціальний вектор сталого розвитку сільських територій: формування оптимальної сільської поселенської мережі та покращення відтворення людності на селі; забезпечення зайнятості та підвищення рівня життя сільського населення.

III. Екологічний вектор сталого розвитку сільських територій: раціональне використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій; техногенна та екологічна безпека сільських територій.

IV. Інституційне та фінансово-матеріальне забезпечення реалізації стратегічних напрямів сталого розвитку сільських територій: удосконалення управління сталим розвитком сільських територій; фінансово-кредитне забезпечення сталого розвитку села і сільських територій; матеріально-технічне забезпечення розвитку виробництва сільськогосподарської продукції; інвестиційне забезпечення сталого розвитку сільських територій; інноваційне забезпечення; розвиток сільськогосподарської інформаційно-консультаційної діяльності [13].

Вагомим документом для нашого дослідження є аналітична доповідь **«Щодо концептуальних підходів до стратегії розвитку села»**. Експерти центру економічних і соціальних досліджень та центру регіональних досліджень НІСД представили спільне дослідження, в якому виявлено та проаналізовано ключові проблеми розвитку сільських, селищних громад та розроблено підходи і механізми інклюзивного розвитку села, що передбачають комплексне вирішення економічних, соціальних та екологічних завдань, ефективну реалізацію потенціалу громад з метою підвищення соціальних стандартів і якості життя сільського населення.

Реалізація цілеспрямованої політики розвитку села має на меті створення та розбудову сучасних конкурентних переваг сільських, селищних територіальних громад на основі раціонального системного використання потенціалу громад для залучення фінансових та людських ресурсів, технологій, фахівців у сфері агровиробництва, а також у несільськогосподарських видах діяльності, запобігання відпливу із сіл молоді та заохочення її до працевлаштування на селі, поліпшення привабливості сільського господарства насамперед для дрібних і середніх інвесторів [52].

Створення привабливого інвестиційного клімату, що сприятиме втіленню підприємницьких ініціатив, формуванню багатокладності сільської

економіки, розкриттю територіально-просторового потенціалу села з урахуванням регіональних особливостей, є запорукою реалізації *економічної* складової розвитку села. Поштовху у цьому напрямі надасть розпочата реформа децентралізації, головними наслідками якої стали зміна порядку фінансування та збільшення надходжень до бюджетів громад. Після отримання контролю над головним ресурсом – землею – громади зможуть створювати та реалізовувати стратегічні програми розвитку. Наслідком цього повинні стати диверсифікація й модернізація сільської економіки в напрямі розвитку несільськогосподарських видів діяльності та розширення сфери застосування інтелектуальної висококваліфікованої праці.

Забезпечення гідних умов життєдіяльності сільського населення, уповільнення темпів трудової міграції та покращення демографічної ситуації в сільській місцевості повинні стати основою *соціального* розвитку. Створення сучасних інженерної, транспортної, інформаційно-комунікаційної та соціальної інфраструктури, підвищення доступності якісних медичних, побутових, житлово-комунальних, рекреаційних послуг, дотримання соціальних стандартів, надання державних соціальних гарантій молодим сім'ям повинні бути тими стимулами, що забезпечать високий рівень життя та матеріальний добробут сільського населення [52].

Екологічна складова повинна спрямовуватись на досягнення цілей сталого розвитку і базуватися на організаційно-економічному механізмі управління економічною та соціально-побутовою діяльністю сільських населених пунктів з урахуванням їхнього впливу на довкілля, необхідності відтворення природних ресурсів, підвищення відповідальності за екологічні правопорушення в процесі господарської діяльності [52].

Зокрема, розвиток села в Україні передбачає створення таких умов для проживання та розвитку в сільській, селищній громаді, щоб кожен її житель не відчував значних відмінностей щодо якості життя між містом та селом, міг вести повноцінний, активний та здоровий спосіб життя.

Розбудова нового українського села має базуватися на принципах інклюзивного людиноцентричного розвитку сільських, селищних громад, що забезпечує:

- **комфортне проживання** людини, родини, важливою умовою якого є розвинена і сучасна соціальна, комунальна, транспортна, інженерна інфраструктура, адаптована до останніх технологічних досягнень та індивідуальних потреб мешканців;

- **розвиток людського потенціалу** через забезпечення потреб населення в освітньому, культурному, фізичному, духовному збагаченні, поширення цифровізації, електронних послуг та сервісів в сільській місцевості;

- **реалізацію трудового потенціалу** членів громад через гідну працю належного фахового та кваліфікаційного рівнів, яка забезпечує добробут їх та членів їх сімей;

- **реалізацію підприємницької ініціативи** у галузях реального сектору економіки, сфері надання послуг та у спосіб індивідуальної самозайнятості;

- **сталий розвиток сільських населених пунктів** шляхом створення таких умов, за яких економічне зростання, матеріальне виробництво та задоволення потреб сучасного суспільства відбуваються в межах, що забезпечують відновлення екосистем і не ставлять під загрозу життєздатність теперішніх та майбутніх поколінь [52].

Отже пропонується комплексне вирішення економічних, соціальних та екологічних завдань, ефективну реалізацію потенціалу громад з метою підвищення соціальних стандартів і якості життя сільського населення. Досягнення поставлених завдань вбачається через відхід від галузевого (секторального) підходу до територіального просторового управління розвитком українського села. Тобто, традиційний секторальний економічний розвиток українського села на засадах підвищення продуктивності та впровадження інноваційних технологій має поєднуватися з розбудовою інших елементів сільського укладу життя – соціальною інфраструктурою, медициною, сферою освіти, побутовим обслуговуванням населення, системою

комунікацій, розвитком несільськогосподарських видів діяльності. Це має забезпечити перехід від моногалузової аграризованої структури сільської економіки до багатофункціонального розвитку сільських населених пунктів, підвищення їх інвестиційної привабливості, забезпечення продуктивної зайнятості та розширення джерел доходів сільського населення, що слугуватиме прискоренню подальшого розвитку громад.

ВИСНОВКИ

1. На підставі аналізу наукових джерел уточнили сутність ключових понять дослідження. А саме, поняття:

- «соціальний» – пов’язується із життям і відносинами між людьми в суспільстві; суспільний, громадський; спрямований на зміну суспільних виробничих відносин;

- «розвиток» – супроводжується підвищенням рівня життя, зниженням безробіття, злиднів серед населення та забезпеченням економічного зростання;

- «розвиток території» (сільської та міської) розглядається з позиції соціального розвитку, що виявляється у підвищенні якості життя населення на певній території, що є соціальними змінами, що забезпечують рівні можливості ширшій кількості мешканців, які користуються суспільними благами – охороною здоров’я, освітою, культурним обслуговуванням, житловими благами тощо;

- «соціальний розвиток» – це система суспільних відносин зі створення умов, що забезпечують достатній життєвий рівень, вільний розвиток людини;

- «соціальний розвиток села» – це процес соціальних перетворень, спрямований на покращення рівня та якості життя населення, яке проживає на сільських територіях; удосконалення на основі підвищення ефективності аграрного виробництва способу життя сільського населення, застосування нових соціальних стандартів, забезпечення робочими місцями, поліпшення умов праці, відпочинку, установлення справедливого рівня оплати праці, забезпечення належними культурними, освітніми, оздоровчими, лікувально-профілактичними послугами, комунального і побутового обслуговування;

- «соціальна сфера села» охоплює соціальний простір, в якому забезпечується реалізація соціально-економічних та культурних прав сільських мешканців. Основоположними елементами соціальної сфери села є: сільське населення (з такими його характеристиками, як демографія, зайнятість, рівень і якість життя) і сільські території (з їх соціальною та інженерною інфраструктурою й поселенською мережею);

- «соціальна робота» – це професійна діяльність, що має на меті сприяння людям, соціальним групам у подоланні особистісних і соціальних труднощів за допомогою підтримки, захисту, корекції та реабілітації; об'єктами діяльності соціального працівника є: конкретна людина, сім'я, мікрорайон, виробничий колектив, спеціалізовані служби, профспілки, товариства, благодійні організації, сфера освіти, охорони здоров'я, армія, правоохоронні установи;

- «соціальна робота на селі – це соціальна робота, орієнтована на допомогу людям з особливими проблемами, які виникають у зв'язку з проживанням у сільськогосподарських регіонах, малонаселених місцевостях або в маленьких містах. Ці люди частіше відчувають додаткові труднощі через обмеженість служб і ресурсних систем, меншої варіативності домінуючих соціальних норм, нижчих освітніх і матеріальних можливостей.

Отже, загальне поняття соціального розвитку села розуміється як *комплекс суспільних відносин, які виникають у зв'язку з облаштуванням сільських територій, соціальним і матеріальним забезпеченням достатнього життєвого рівня сільського населення на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства, а також вільного розвитку кожного селянина, що передбачає задоволення його потреб матеріального, морального, духовного та фізичного характеру.*

2. Обґрунтовано основні функції соціальної інфраструктури сільських територій, яку поділяють на соціально-побутову та соціально-культурну. *Соціально-побутова* спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти (через побутове середовище), задоволення її потреб через належні умови життя, а *соціально-культурна* сприяє відтворенню духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) та значною мірою фізичних властивостей індивіда, формуванню його як економічно активної особистості, що відповідає певним вимогам суспільства до якості робочої сили.

Основною функціонування соціальної інфраструктури є повний і всебічний розвиток людини шляхом задоволення її побутових, духовних і культурних потреб. Зважаючи на багатоваріантність нинішніх напрямків розвитку соціальної інфраструктури в умовах невизначеності та непередбачуваності параметрів соціально-економічного розвитку сільських територій говорять про необхідність введення стратегічного рівня управління задля визначення пріоритетних напрямків розвитку її об'єктів.

3. Розкрито особливості розвитку соціальної інфраструктури українського села, у якому визначальна роль належить місцевим органам самоврядування. А механізм її розвитку визначає використання загальнодержавного регулювання, передусім забезпечення пріоритетності села як територіального сектора суспільства і створення жителям сільських територій соціально рівних можливостей для задоволення своїх потреб.

Галузі соціальної інфраструктури сільських територій мають специфічні особливості, а саме:

- значна трудомісткість порівняно з виробництвом матеріально-речовинних благ;
- частка матеріальних витрат у складі кінцевого виробництва послуг є значно нижчою, ніж за умови виробництва матеріальних благ;
- у складі активів суб'єктів господарювання соціальної сфери значний відсоток складають грошові кошти.

Нинішній стан соціальної інфраструктури в сільській місцевості відображає тенденції стану аграрного сектору економіки України і може оцінюватися як критичний. Такий стан призводить до вимирання сільського населення, щорічного зникнення тисяч сільських населених пунктів, відтоку молодих людей із села, деградації сільських жителів.

4. Проаналізувавши «Програму соціально-економічного розвитку Іваньківської територіальної громади на 2021-2025 роки», сайт громади ми виявили що соціальним проблемам громади приділена належна увага. Зокрема, створюються умови для поліпшення відпочинку та спорту,

культурно-дозвіллевої діяльності, збереження і розвиток традиційної культури села; підтримка та подальший розвиток аматорських колективів, розвиток художньо-естетичної і музичної освіти дітей та підлітків, створення максимально сприятливих умов для творчого розвитку особистості; забезпечення належного рівня освітніх послуг, наукових досліджень та підготовки кадрів для села.

Поряд з цим деякі питання потребують покращення, а саме: розширення комплексу заходів які б відповідали сучасній стратегії розвитку українського села: розвитку людського потенціалу, реалізації трудового потенціалу та підприємницької ініціативи, сталого розвитку Іваньківської територіальної громади.

Отже, пропонується комплексне вирішення економічних, соціальних та екологічних завдань, ефективну реалізацію потенціалу громад з метою підвищення соціальних стандартів і якості життя сільського населення. Досягнення поставлених завдань вбачається через відхід від галузевого (секторального) підходу до територіального просторового управління розвитком українського села. Тобто, традиційний секторальний економічний розвиток українського села на засадах підвищення продуктивності та впровадження інноваційних технологій має поєднуватися з розбудовою інших елементів сільського укладу життя – соціальною інфраструктурою, медициною, сферою освіти, побутовим обслуговуванням населення, системою комунікацій, розвитком несільськогосподарських видів діяльності. Це має забезпечити перехід від моногалузевої аграризованої структури сільської економіки до багатофункціонального розвитку сільських населених пунктів, підвищення їх інвестиційної привабливості, забезпечення продуктивної зайнятості та розширення джерел доходів сільського населення, що слугуватиме прискоренню подальшого розвитку громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформ.-аналіт. зб. / За ред. П. Т. Саблука та ін. К.: ІАЕ УААН, 2002. Вип. 5. 630 с.
2. Богуш Л. Г. Соціальна інфраструктура об'єднаних громад України: підходи до розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 172–183.
3. Гафурова О. В. Правові проблеми соціального розвитку села. URL: <https://mydisser.com/ua/avtoref/view/28814.html>. (дата звернення: 17.02.2023).
4. Герчанівська С. В., Островська Н. Д., Гурська І. С., Соціальна інфраструктура як складова соціально-економічного розвитку сільських територій. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки) №1 (46)*, 2022. С. 37-44.
5. Головня О.М. Соціально-економічні аспекти розвитку сільських територій URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/1635.pdf> (дата звернення: 17.02.2023).
6. Дудзяк О. А. Історія розвитку сільських територій України, основні соціально-економічні фактори. *Ефективна економіка*. 2017. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5884> (дата звернення: 17.02.2023).
7. Економічна енциклопедія. Т. 1 / Редкол. С. В. Модерний та ін. К.: Вид. центр «Академія», 2000. С. 702.
8. Зварич І. Т. Зварич О. І. Формування інфраструктурних чинників соціально-економічного та культурного розвитку регіону. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 51. С. 46-58.
9. Кепко В. Соціально-економічні особливості розвитку сільських територій. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. Т. 2, 1 (21). С. 116–124.

10. Коваленко Т. О. Соціально-правові проблеми аграрної реформи України. Проблеми вдосконалення земельного та аграрного законодавства України: перспективи в XXI ст.: Матеріали міжнар. наук. конф., м. Біла Церква, 27–28 квіт. 2006 р. Біла Церква, 2006. С. 55–56;
11. Ковязіна К. О. Актуальний стан системи надання соціальних послуг: що дають реформи? *Стратегічні пріоритети*. 2018. № 3–4. С. 100–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2018_3-4_13. (дата звернення: 17.05.2023).
12. Козак М. І. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територій. *Вісник Хмельницького національного університету* 2021, № 5, Том 2. С. 291-296.
13. КОНЦЕПЦІЯ сільського розвитку до 2030 року. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=9795b91e-5e4b-42cf-9a71-64c3ddf0ec56>. (дата звернення: 17.05.2023).
14. Кравченко О. О., Скочко М. О. Організаційні засади надання соціальних послуг у сільській місцевості. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. Херсон, 2018. № 81. С. 224–231.
15. Кравченко О. О., Скочко М. О. Особливості соціальної роботи у сільській місцевості. *Вісник Українсько-туркменського культурно-освітнього центру: міждисциплінарний науковий збірник*. 2018. № 2. Т. 1. С. 104–110.
16. Краєвська Г.О. Європейський досвід соціального розвитку села: актуальні практики для України. *Демографія та соціальна економіка*, 2019, № 4 (38). С. 116-130.
17. Литвин Ю. О. Економічне становище сучасного українського села як основна складова його розвитку. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/9_2012/35.pdf (дата звернення: 17.01.2023).
18. Лоїк Г. К., Тарасюк І. Г. Законодавче сприяння соціально-економічному розвитку села. Стан та перспективи розвитку аграрного права: Матеріали Міжнар. наук.- теорет. конф., присвяч. 80-річчю д-ра юрид. наук,

проф., акад. АПрН України В. З. Янчука, Київ, 26–27 трав. 2005 р. / Під ред. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила. К.: Магістр – XXI сторіччя, 2005. С. 98–104 та ін.

19. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булавка О. Г. та ін. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2020. 60 с.

20. Мовчанюк А. В. Особливості соціально-економічного розвитку сільських територій Черкаської області. *Економіка та суспільство*. 2017. № 8. С. 21–28.

21. Мовчанюк А. В. Соціально-економічні аспекти розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № 7. С. 193–196.

22. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України: монографія. / За ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва, к.е.н., доц. В. В. Бойка. Львів: Ліга-Прес, 2016. 262 с.

23. Осипенко М. В. Соціальна інфраструктура як чинник відтворення людського капіталу. *Наукові праці НДФІ*. 2016. № 3(76). С. 149-158.

24. Падалка С.С. Українське село в умовах соціально-економічного транзиту: трансформації чи виживання? URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/130073/09-Padalka.pdf?sequence=1> (дата звернення: 17.01.2023).

25. Пакуліна А. А., Рудас Д. С., Пакуліна Г. С. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій України. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 35. С. 93-100.

26. Панасюк В. М. Значення соціальної інфраструктури регіону у формуванні інноваційної політики. *Вісник Волинського інституту економіки і менеджменту*. 2018. № 21. С.213-220.

27. Полховська І. К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2007. С. 9.

28. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова КМУ від 5 серпня 2020 року № 695. URL: <https://u.to/КоруGg>.

29. Про схвалення Концепції стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях до 2025 року (ПРОЄКТ). URL: <https://minagro.gov.ua/npa/pro-shvalennya-konceptsiyi-stimulyuvannya-rozvitku-pidpriyemnictva-na-silskih-teritoriyah-do-2030-roku>. (дата звернення: 17.01.2023).

30. Програма «Обдарованість» на 2021-2025 роки. URL: https://rada.info/upload/users_files/25659941/f61ce15577f56a5323b9cse6803efb59.rar. (дата звернення: 17.03.2023).

31. Програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді Іваньківської сільської ради на 2022–2025 роки. URL: https://rada.info/upload/users_files/25659941/f61ce15577f56a5323b9cse6803efb59.rar. (дата звернення: 17.03.2023).

32. Програма оздоровлення та відпочинку дітей у Іваньківській сільській об'єднаній територіальній громаді на 2021–2025 роки. URL: https://rada.info/upload/users_files/25659941/f61ce15577f56a5323b9cse6803efb59.rar. (дата звернення: 17.03.2023).

33. Програма розвитку надання соціальних послуг жителям Іваньківської територіальної громади на 2022-2025 р. URL: https://rada.info/upload/users_files/25659941/f61ce15577f56a5323b9cse6803efb59.rar. (дата звернення: 17.03.2023).

34. Програма розвитку туризму в Іваньківській ТГ на 2021 – 2025 роки. URL: https://rada.info/upload/users_files/25659941/f61ce15577f56a5323b9cse6803efb59.rar (дата звернення: 17.03.2023).

35. ПРОГРАМА соціально-економічного розвитку Іваньківської територіальної громади на 2021-2025 роки. URL:

https://rada.info/upload/users_files/25659941/f61ce15577f56a5323b9c9e6803efb59.rar. (дата звернення: 17.03.2023).

36. Развитие сельских территорий в Германии. Информ. материалы. 2010 URL: http://agrardialog.ru/files/prints/razvitie_selskih_territoriy_v_germanii_rus.pdf (дата звернення: 03.05.2023).

37. Рябоконт В. П., Рарок Л. А. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 4 С. 56-65.

38. Скочко М. О. Сільський туризм. *Історико-культурні, природнозаповідні та лікувально-оздоровчі об'єкти Черкащини крізь призму інклюзивного туризму* : довідник. Умань, 2020. С. 191–198.

39. Скочко М. О. Соціальна допомога дітям та молоді в сільській місцевості. *Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Умань, 11 жовтня 2019 р. Умань, 2019. С. 151–152.

40. Скочко М. О. Соціальні проблеми сільських жителів України. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери* : матеріали Всеукр. наук.-метод. семінару, м. Умань, 25 квітня 2019 р. Умань, 2019. С. 113–115.

41. Скочко М. О. Соціальні ризики. *Енциклопедія інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму*. Умань, 2019. С. 149–151.

42. Скочко М. О. Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг у сільській місцевості: дис. .... докт. філософ.: спеціальність 231, галузь знань 23. Умань 2021. 223 с.

43. Словник сучасної економіки МАКМІЛЛАНА: Пер. з англ. К.: АртЕК, 2000. С. 640.

44. Словник термінів. URL: https://stud.com.ua/171271/sotsiologiya/slovník_terminiv. (дата звернення: 17.01.2023).

45. Словник української мови / Кер. В. В. Німчук та ін./ Відп. Ред. В. В. Жаворонок. К. ВЦ «Просвіта». 2012. 1320 с.

46. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової та акад. НААН України М.А. Хвесика. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2017. 864 с.
47. Статівка А. М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні: Монографія. Х.: Право, 2007. 208 с.
48. Талавирия М. П., Горай А. О. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 75-79.
49. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль : Ман- дрівець, 2017. 232 с.
50. Цільова програма «Призовна діляниця» на 2021-2025 роки Іваньківської територіальної громади. URL: https://rada.info/upload/users_files/25659941/f61ce15577f56a5323b9c6e6803efb59.rar. (дата звернення: 17.03.2023).
51. Шубалий О. М. Розвиток соціальної інфраструктури у сферах житлово-комунального господарства, транспорту і зв'язку регіону. *Економічний форум*. 2020. № 1. С. 46-53.
52. Щодо концептуальних підходів до стратегії розвитку села. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitychni-dopovidi/shchodo-kontseptualnykh-pidkhodiv-do-stratehiyi-rozvytku-sela>. (дата звернення: 17.03.2023).
53. Ярмоленко Ю.О. Основні підходи до стратегічного планування сталого розвитку АПК України та європейський досвід. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 4. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-4/doc/5/03.pdf> (дата звернення: 17.01.2023).
54. Agriculture and rural development. European commission URL: <http://www.un.org/esa/agenda21/natinfo/countr/ec/agriculture.pdf> (дата звернення: 16.04.2023).

55. Belei S. Socio-economic content of definition «development of rural territories» and its relationship with the development of rural economy. *KNOWLEDGE-International Journal*. 2019. Vol. 32, №. 1. P. 39-45
56. EU rural development policy 2007–2013 / European Communities, 2008 URL: https://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/rurdev2007/2007_en.pdf (дата звернення: 05.02.2023).
57. European Agricultural Fund for Rural Development. URL: https://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/rural-development-policy-figures/partnership-agreementssummaries_en. (дата звернення: 01.03.2023)
58. Europe 2020. A strategy for smart sustainable and inclusive growth. EUR-Lex Access to European Union law. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC2020> (дата звернення: 25.01.2023).
59. GDP per capita, PPP (current international \$). The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD> (дата звернення: 19.07.2023).
60. Lowe Ph. Expertise in rural development: A conceptual and empirical analysis /Ph. Lowe, J. Phillipson, A. Proctor, M. Gkartzios. *World Development*. 2019. Volume 116, April. P. 28-37
61. Our Common Future. World Commission Environment and Development. *Oxford University Press*. 1987. P. 383
62. U Action for smart villages. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-development-2014-2020/lookingahead/rur-dev-small-villages_en.pdf (дата звернення: 01.03.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток
до рішення сільської ради
№ 2-1/VIII від 24.12.2020

ПРОГРАМА соціально-економічного розвитку Іваньківської територіальної громади на 2021-2025 роки

Програма соціально-економічного розвитку Іваньківської територіальної громади розроблена у відповідності до діючого законодавства з метою вироблення та втілення Єдиної політики розвитку територіальної громади у 2021-2025 роках і направлена на забезпечення постійного зростання та підвищення благополуччя населення громади.

Програма соціально-економічного розвитку Іваньківської територіальної громади побудована на принципах цілісності, об'єктивності, самостійності, визначених Законом України «Про державне прогнозування і розробку програм економічного і соціального розвитку України».

Основою для розроблення Програми є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», інші законодавчі акти.

Приймаючи програму соціально-економічного розвитку, сільська рада усвідомлює важливість її виконання не лише на вказаний період, а й для подальшого розвитку громади, збереження соціально-економічної інфраструктури.

I. Оцінка тенденцій економічного і соціального розвитку громади в 2020 році

Впродовж 2020 року в межах бюджетних призначень виконувалися програми соціально-економічного розвитку громади, благоустрою громади, розвитку освіти, культури та масового спорту за місцем проживання та у місцях масового відпочинку населення, соціального захисту населення громади.

У Іваньківській територіальній громаді функціонує 3 сільських заклади дошкільної освіти, де виховуються 136 дітей. Заклади дошкільної освіти працюють цілорічно з цілоденним режимом перебування дітей у закладі. У 3 садочках функціонує 1 логопедична група. Вихованці від 3- річного до 5 річного віку охоплені дошкільною освітою 100%. У Іваньківській територіальній громаді функціонує 2 загальноосвітніх навчальних заклади, у яких навчається 419 учнів. Навчання в усіх закладах проводиться українською мовою. Протягом 2019 року забезпечено роботу мережі культурних закладів громади, в яку входить 3 сільських будинки культури, 1 сільський клуб «Надвечір'я», 3 бібліотеки.

Для економії електроенергії протягом року закуповувались економні лампи, адже освітлення населених пунктів являє собою одну із складових

життєзабезпечення населення і представляє складну систему, у центрі якої знаходиться людина з притаманними їй соціальними, економічними, екологічними та іншими проблемами.

У 2020 році забезпечувалась своєчасна виплата заробітної плати працівникам бюджетної сфери, що фінансуються з місцевого бюджету, протягом року вживалися всі необхідні заходи для завершення бюджетного року без заборгованості із виплати заробітної плати.

Гуманітарна сфера впродовж 2020 року працювала стабільно, слід відмітити якісну роботу працівників навчальних закладів громади.

Основними проблемними питаннями, які безпосередньо впливатимуть на соціальний та економічний розвиток громади в 2021-2025 роках, залишаються, це:

- фізичне і моральне старіння основних засобів виробництва на підприємствах громади;
- зростання цін на енергоносії (електроенергію, природний газ), що призводить до зростання собівартості продукції та негативно впливає на фінансові результати підприємств;
- недостатня інноваційна активність;
- недосконалість і нестабільність законодавчої та нормативної бази, яка регулює інвестиційну діяльність;
- відсутність необхідних фінансових ресурсів в цілому та недостатнє фінансування гуманітарної сфери зокрема;
- в галузі комунального господарства накопичено багато проблем, які ставлять під загрозу можливість його сталого функціонування. Навіть і при затвердженні економічно обґрунтованих тарифів низька платоспроможність населення не дасть можливості стабілізувати фінансово-економічний стан підприємств і подолати збитковість, активізувати інноваційну діяльність, проводити технічне переоснащення виробництв. Значна зношеність основних засобів є причиною високих питомих витрат енергетичних та матеріальних ресурсів.
- потребує покращення санітарно-технічний стан наявних транспортних засобів, які забезпечують перевезення пасажирів на території громади, необхідна заміна застарілого рухомого складу та підвищення якості обслуговування пасажирів, встановлення зручних маршрутів;
- незадовільний стан автомобільних доріг;
- відсутність будівництва житла, об'єктів соціальної інфраструктури;
- проблемним залишається використання земель без належно оформлених документів.

Враховуючи складність та масштабність цих проблем, їх вирішення буде забезпечуватися шляхом реалізації пріоритетних напрямів, завдань та заходів, які передбачені програмою соціально-економічного розвитку громади на 2021-2025 роки.

II. Основні пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади у 2021-2025 роках

Основною метою розвитку територіальної громади у 2021-2025 роках є забезпечення стійкого розвитку усіх галузей економіки на основі інвестиційно-інноваційної складової, поживлення підприємницької діяльності, розв'язання проблемних соціальних питань.

1. Економічний розвиток

1.1. Розвиток промисловості

Програма соціально-економічного розвитку опирається на економічну базу громади, яка складається з активно діючих підприємств.

На території громади знаходяться великі виробничі підприємства (ТОВ «Дзензелівське», ТОВ «Кролікофф», цукровий завод, спиртовий завод).

Крім даних підприємств, виробництвом займаються і підприємці. Це такі як: ФОП Плужник (крупя, борошномельний цех)

Метою та основними завданнями промислової політики громади на 2021-2025 роки є:

- збільшення обсягів зростання промислового виробництва,
- підвищення конкурентоспроможності місцевого виробника,
- сприяння інноваційному, енергозберігаючому характеру виробництва.

1.2. Енергозабезпечення

Основна ціль та завдання у напрямку енергозабезпечення на 2021-2025 роки:

- безперебійне забезпечення (у межах повноважень громади) основними видами енергоносіїв населення громади та споживачів усіх галузей суспільного виробництва, соціальної сфери та побуту, які вчасно виконують договірні умови енергопостачання і в повному обсязі розраховуються за використанні енергоресурси.

1.3. Енергозбереження та енергоефективність

Значними і постійно зростаючими в різній категорії суб'єктів господарювання є втрати води, електроенергії, тепла. Питомі витрати енергетичних ресурсів під час виробництва майже удвічі перевищують відповідні показники країн Європейського Союзу. Виходячи з цього, потрібно продовжувати впроваджувати енергозберігаючі технології. З метою забезпечення виконання енергозберігаючих заходів передбачається продовження робіт по утепленню, заміні віконних та дверних блоків, встановлення твердопаливних котлів у навчальних закладах громади.

Основні завдання та заходи:

- забезпечення підвищення в різних галузях суспільного виробництва, установах і організаціях бюджетної сфери, житлово-комунального господарства ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів;

- постійне впровадження новітніх енергозберігаючих технологій та обладнання.

1.4. Розвиток сільського господарства

Основними завданнями у розвитку сільського господарства на території громади у 2021-2025 роках є:

- збереження родючості ґрунтів;
- розвиток галузей молочного скотарства та свинарства;
- розвиток рослинництва;
- розвиток галузі овочівництва;

Основні заходи для забезпечення виконання визначених завдань:

- впровадження сучасних систем ґрунтозахисного землеробства;
- збереження структури ґрунту і його мікробіологічної активності за рахунок поповнення органічної речовини ґрунту (внесення гною, нетоварної частини врожаю, розширення площ багаторічних бобових трав, посів сидеральних культур), застосування бактеріальних препаратів;
- підвищення рівня застосування мінеральних добрив, внесення їх раціональними способами, в оптимальних нормах і співвідношенні та на підставі даних агрохімічного паспорта земельної ділянки;
- формування оптимальної площі посіву основних зернових культур та цукрових буряків у структурі посіву сільськогосподарських культур;
- забезпечення потреби товаровиробників у засобах захисту овочевих рослин від хвороб, шкідників і бур'янів;
- проведення боротьби із шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур;
- створення і забезпечення резервного запасу сортового та гібридного насіння;
- інші роботи.

1.5. Розвиток торгівлі та сфери послуг

Основні завдання у 2021-2025 роках:

- розвиток та формування ефективної інфраструктури торговельного та побутового обслуговування населення за рахунок створення сучасних підприємств торгівлі та побуту, розширення їх бази та оптимального розміщення в населених пунктах громади;
- подальше впровадження прогресивних форм обслуговування споживачів.
- Основні заходи для забезпечення виконання визначених завдань:
- створення сучасних підприємств торгівлі та побуту, розширення їх мережі з урахуванням оптимального розміщення об'єктів, подальше впровадження сучасних стандартів торговельного і побутового обслуговування населення громади;
- подальший розвиток сучасної інфраструктури для гарантованого надання населенню необхідних побутових послуг, розширення їх видів.

1.6. Бюджетна політика

Основні завдання у 2021-2025 роках:

- забезпечення подальшого росту доходів бюджету шляхом раціонального використання існуючої податкової бази;
- соціальна підтримка малозахисених верств населення, збільшення обсягу фінансування соціальних програм;
- концентрація бюджетного ресурсу з метою досягнення конкретного результату в плановому або найближчих до нього бюджетних періодах;
- посилення контролю за повнотою сплати платежів до бюджету діючими підприємствами, упередження створення нових боргів, посилення претензійно-позовної роботи зі стягнення боргових зобов'язань перед бюджетом;
- ефективне використання природних ресурсів, раціональний підхід до використання комунального майна;
- пошук додаткових шляхів наповнення бюджету громади;
- забезпечення своєчасної та повної виплати заробітної плати працівникам бюджетної сфери, проведення розрахунків за спожиті бюджетними установами енергоносії та комунальні послуги;
- раціональне використання ресурсів місцевого бюджету та активний пошук інвестицій ззовні;
- інші завдання.

1.7. Розвиток підприємництва

Основні цілі у 2021-2025 роках:

- створення сприятливих умов для стабільної та ефективної роботи суб'єктів малого бізнесу

Основні заходи для забезпечення виконання визначених цілей:

- удосконалення взаємодії місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з громадськими організаціями суб'єктів малого бізнесу на всій території громади;
- сприяння розвитку соціального партнерства влади і бізнесу;
- формування позитивного іміджу малого і середнього підприємництва серед населення громади.

1.8. Залучення інвестицій

Основні завдання у 2021-2025 роках:

- залучення інвестицій у пріоритетні галузі економіки;
- ефективне використання механізмів державної підтримки інвестиційного розвитку;

Основні заходи для забезпечення виконання визначених завдань:

- залучення інвестицій в аграрний сектор економіки для будівництва сучасних комплексів по відгодівлі молодняка ВРХ та свиней, тощо;
- залучення інвестицій у сфери промислового виробництва та надання послуг, в тому числі комунальних;
- надання технічної допомоги інвесторам, проведення консультацій з інвестиційних питань;

1.9. Зовнішньоекономічна діяльність

Основні завдання у 2021 роках:

- збереження та розширення ринків збуту продукції підприємств громади;
- сприяння експорту продукції і послуг, що виробляються на території громади;

Основні заходи для забезпечення виконання визначених завдань:

- презентація економічного потенціалу громади на всеукраїнських та міжнародних виставках, ярмарках, форумах .
- сприяння активізації у впровадженні підприємствами громади новітніх видів техніки та технологічних процесів, пов'язаних насамперед з енергозберігаючими технологіями, та підвищенням продуктивності праці в галузях з недостатнім технологічним рівнем.

1.10. Розвиток житлово-комунального господарства

Основні завдання у 2021-2025 роках:

- Покращення матеріально – технічної бази комунального господарства, головна мета якого – надання безперебійних якісних послуг на основі економічно обґрунтованих тарифів, поліпшення благоустрою громади, його санітарного стану, озеленення, утримання в належному стані житлового фонду.

Основними напрямками роботи є:

- виконання Програми благоустрою громади;
- розв'язання проблеми забезпечення жителів громади якісною питною водою (відсутність в громаді якісної питної води), громада знаходиться на межі екологічної та соціальної катастрофи, але через потребу в значних обсягах фінансування цих робіт самотужки, лише за кошти сільського бюджету, ці роботи виконати нереально. Наразі гостро стоїть питання забезпечення жителів громади якісною питною водою,
  - налагодження ефективної системи збирання, транспортування та утилізації побутових відходів, у тому числі в приватному секторі;
  - залучення підприємств, установ та організацій до реалізації програми благоустрою громади;
  - створення місць відпочинку громадян (парки, водойми та пляжі для купання);
  - забезпечення належного утримання існуючої мережі вуличного освітлення та будівництво нових ліній на всій території громади;
  - облаштування територій кладовищ.

1.11. Розвиток інфраструктури. Транспортне забезпечення.

Основні завдання у 2021-2025 роках:

- підтримання на діючому рівні забезпечення транспортним сполученням населених пунктів громади;

- покращення технічного стану доріг комунальної власності та під'їзних доріг до сіл громади;

- сприяти адаптації послуг транспорту для потреб людей з обмеженими фізичними можливостями;

Основні заходи для забезпечення виконання визначених завдань:

- реалізація на території громади заходів щодо реконструкції та утриманню автомобільних доріг;

- забезпечення господарського комплексу і населення транспортними перевезеннями, розвиток транспортного сполучення у сільській місцевості.

Кількісні та якісні критерії ефективності реалізації заходів:

- підвищення якості та безпеки обслуговування під час користування громадським пасажирським транспортом;

- збільшення обсягів перевезень вантажів та пасажирів;

- будівництво, реконструкція, ремонт та утримання вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах громади.

2. Соціально-культурний розвиток та підвищення рівня життя населення

2.1. Розвиток сільських населених пунктів, що ввійшли до громади

Основні цілі на 2021-2025 роки:

- розширення підприємницьких можливостей сільського населення;

- розвиток соціальної, транспортної та інженерної інфраструктури;

- підвищення якості освіти та поліпшення медичного обслуговування в сільських населених пунктах;

- забезпечення культурного розвитку та організація дозвілля.

Основні заходи для забезпечення виконання визначених цілей:

- розвиток тваринництва в особистих селянських господарствах в рамках виконання обласних програм розвитку галузей молочного скотарства та свинарства;

- збереження родючості земель сільськогосподарського призначення шляхом впровадження сучасних технологій;

- знешкодження непридатних, невідомих та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин;

- розвиток та надання соціальних послуг, допомоги та підтримки соціально вразливим верствам сільського населення;

- будівництво, реконструкція, ремонт та утримання в належному стані доріг загального користування у сільській місцевості та під'їзних доріг з твердим покриттям до сільських населених пунктів, що ввійшли до громади;

- забезпечення потреб сільського населення у послугах торговельного та побутового обслуговування шляхом відкриття нових, реконструкції та модернізації існуючих об'єктів;

- будівництво сільських багатофункціональних спортивних майданчиків;

- збереження та розвиток мережі закладів культури, дозвілля, фізичної культури та спорту.

2.2. Соціальна підтримка населення

Основні завдання та заходи у 2021-2025 роках:

- своєчасна виплата заробітної плати та недопущення її заборгованості;
  - контроль за виплатою заробітної плати на підприємствах не нижче прожиткового мінімуму для працездатної особи та виконання галузевих угод.
  - контроль за належним оформленням трудових відносин;
  - забезпечення стабільних темпів росту рівня оплати праці;
  - запровадження дієвого контролю за своєчасним притягненням до відповідальності керівників підприємств, що не дотримуються державних гарантій в оплаті праці;
  - подальше здійснення обліку осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО.

2.3. Регулювання ринку праці, зайнятість населення

Основні завдання у 2021-2025 роках:

- сприяння створенню нових робочих місць з належними умовами та гідною оплатою праці;
- збереження ефективно діючих робочих місць;
- підвищення якості робочої сили;
- сприяння повній, продуктивній, вільнообраній зайнятості населення;
- підвищення економічної активності населення та зниження рівня безробіття.

Основні заходи для забезпечення виконання визначених завдань:

- забезпечення ефективного співробітництва органів громади, профспілок і працедавців з метою недопущення зростання обсягів безробіття та забезпечення соціальних гарантій громадян;
- підтримка безробітних шляхом залучення до тимчасової зайнятості
  - участі в громадських роботах;
  - розширення видів та обсягів громадських робіт, передбачення коштів місцевими бюджетами на оплату праці;
  - стимулювання роботодавців до збереження існуючих робочих місць та створення нових робочих місць шляхом виплати компенсації роботодавцю суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за працевлаштування на них громадян, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці, виплати відсотків по кредитах на розширення підприємницької діяльності;
  - стимулювання розвитку малого підприємництва та працевлаштування на них безробітних у пріоритетних галузях економіки.

2.4. Розвиток освіти

За рахунок місцевого бюджету утримувалися й успішно розвивалися 2 загальноосвітніх навчальних закладів та 3 ЗДО.

Проблемними питаннями є недостатнє виділення фінансових ресурсів на утримання освітньої сфери, в тому числі:

- потребують встановлення енергозберігаючих вікон та дверей Іваньківська ЗОШ I-III ступенів, заклади дошкільної освіти «Ластівка» в с.Березівка

- є потреба у встановленні обмотки всієї будівлі ЗДО «Ластівка» в с.Березівка

- не в повній мірі забезпечені заклади сучасним обладнанням, комп'ютерною технікою, іграшками.

Основними напрямками діяльності є:

- забезпечення високого рівня якості й доступності освіти;
- створення умов для розвитку обдарованих дітей;
- модернізація матеріально-технічної бази дошкільних закладів;
- організація у сільській місцевості регулярного безоплатного підвезення до місця навчання, роботи і додому учнів та педагогічних працівників;

- формування мережі дошкільних закладів з урахуванням демографічної ситуації на території громади;

- підвищення ефективності фінансування освіти, збільшення бюджетних асигнувань на утримання позашкільних закладів, залучення позабюджетних коштів та спрямування їх на розвиток освіти;

- максимальне охоплення дітей від 3 до 5 років дошкільною освітою;
- максимальне охоплення дітей позакласними, позашкільними заходами, гуртковою роботою;

- поліпшення виховної роботи з дітьми на основі традицій і звичаїв українського народу, історичної і культурної спадщини, формування високої патріотичної свідомості, поваги до державних символів України.

Очікувані результати реалізації заходів:

- охоплення дітей 3-6 років дошкільною освітою – 100 %;
- охоплення дітей повною загальною середньою освітою – 100%;
- збільшення кількості дітей, охоплених гарячим харчуванням до 100%;

- забезпечення оптимального температурного режиму приміщень шкіл;

- забезпечення стовідсоткового підвозу учнів і вчителів до навчальних закладів.

2.5. Розвиток фізичної культури та спорту

Основні завдання у 2021-2025 роках:

- розвиток фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи серед населення, популяризація здорового способу життя серед населення громади;

- забезпечення розвитку та вдосконалення спорту;

- будівництво нових, реконструкція та капітальний ремонт існуючих об'єктів спортивної інфраструктури громади.

Основні заходи для забезпечення виконання визначених завдань:

- забезпечення сучасним спортивним інвентарем наявної мережі спортивних споруд, облаштування нових спортивних майданчиків у місцях проживання та відпочинку населення (виходячи з можливостей бюджету);

- залучення широких верств населення громади, особливо молоді, до регулярних занять масовими видами фізичної культури і спорту.

- будівництво багатофункціональних спортивних майданчиків(виходячи з можливостей бюджету);

- залучення широких верств населення району, особливо молоді, до регулярних занять масовими видами фізичної культури і спорту.

Кількісні та якісні критерії ефективності реалізації заходів:

- збільшення кількості населення, охопленого всіма видами фізкультурно-оздоровчої та спортивно масової-роботи;

2.6. Підтримка дітей, сім'ї та молоді

Основні завдання у 2021-2025 роках:

- забезпечення соціальної підтримки сімей, дітей та молоді та зміцнення моральних та матеріальних засад сімейного життя;

- зменшення кількості безпритульних і бездоглядних дітей;

- покращення якості надання оздоровчих послуг та збільшення кількості дітей, охоплених організованими формами оздоровлення;

- забезпечення зайнятості молоді та розвиток їх підприємницьких ініціатив;

- створення умов для патріотичного, морального та духовного виховання молоді, формування її активної життєвої позиції, популяризація здорового способу життя та профілактика негативних явищ.

Основні заходи для забезпечення виконання визначених завдань:

- проведення семінарів-тренінгів, випуск інформаційно-просвітницьких матеріалів, спрямованих на запобігання насильству в сім'ї та жорсткому поводженню з дітьми;

- проведення профілактичних заходів з метою виявлення безпритульних і бездоглядних дітей та влаштування їх подальшої долі.

2.7. Розвиток культури

Збереження, розвиток, створення нових об'єктів культурного призначення, об'єктів відпочинку та спорту має на меті зростання рівня культурного розвитку жителів громади, усвідомлення громадян себе як частини громади.

Планується оновлення матеріально-технічної бази міського, підтримка та подальший розвиток аматорських колективів, розвиток художньо-естетичної і музичної освіти дітей та підлітків, створення максимально сприятливих умов для творчого розвитку особистості.

Для реалізації державної політики у сфері культури на території громади основними завданнями розвитку на 2021-2025 роки стануть:

- забезпечення громадянам доступу до надбань національної і світової культури, створення умов для їх активної участі в художній творчості;
- збереження мережі закладів культури та кадрового потенціалу галузі;
- забезпечення активного функціонування української мови в усіх сферах культурного життя;
- збереження і популяризація національної культурної спадщини, як основи української культури, задоволення культурних потреб національних меншин, що населяють район;
- підтримка творчо обдарованої молоді;
- збереження і популяризація культурної спадщини;

Основні заходи для забезпечення виконання визначених завдань:

- нарощування обсягів бюджетного фінансування галузі культури, залучення позабюджетних коштів на реалізацію культурно-мистецьких проектів;
- підтримка та розвиток сільських клубних закладів.
- створення належних умов для безперешкодного доступу людей з обмеженими фізичними можливостями до закладів культури;
- поліпшення умов творчої праці та соціальної захищеності працівників культури.

3.Пріоритетами економічного і соціального розвитку територіальної громади в 2021-2025 роках є:

- збільшення обсягів промислового виробництва;
- забезпечення стабільного функціонування житлово-комунального господарства громади, благоустрій громади;
- залучення інвестицій;
- забезпечення сприятливих умов для функціонування малого та середнього бізнесу;
- ефективна бюджетна політика;
- збереження трудових ресурсів та зайнятості населення;
- підвищення належних соціальних стандартів життєвого рівня населення громади.

4.Основні напрями досягнення поставленої мети на 2021-2025 рки :

У секторі економіки (в межах повноважень Іваньківської територіальної громади) :

- відновлення стабільної роботи промислових підприємств;
- створення привабливого інвестиційного клімату та залучення інвесторів в економіку громади;
- розширення мережі сучасних закладів торгівлі та побутового обслуговування;
- сприяння у забезпеченні стабільної роботи транспорту із пасажирських перевезень на території громади;

- ефективне використання земельних ресурсів та об'єктів комунальної власності сільської громади;

У секторі соціальної політики (в межах повноважень Іваньківської територіальної громади) :

- послаблення напруги на ринку праці, підвищення соціальної захищеності безробітних;

- забезпечення подальшого розвитку освіти;

- залучення широких верств населення до занять фізичною культурою та спортом;

- забезпечення соціального захисту незахищених верств населення;

- забезпечення пріоритетного фінансування соціальних програм;

- підвищення безпеки життєдіяльності населення;

- врегулювання в межах чинного законодавства цінової політики, в першу чергу на продукти харчування і товари першої необхідності.

5. Фінансове забезпечення реалізації Програми

Програма фінансується в межах асигнувань, передбачених бюджетом об'єднаної територіальної громади, шляхом спрямування коштів відповідним виконавцям та з інших джерел, не заборонених законодавством.

В ході реалізації Програми можливі коригування, пов'язані з фактичним надходженням коштів на реалізацію Програми, уточненням обсягів робіт, виходячи з реальних можливостей бюджету.

6. Очікуванні результати від виконання Програми

Виконання заходів Програми соціально-економічного розвитку територіальної громади на 2021-2025 роки направлені на покращення здорового способу життя, поліпшення санітарно-епідеміологічного стану населених пунктів громади: сіл Іваньки, Тимошівка, Крачківка, Березівка, Чорна Кам'янка, Юрпіль.

Секретар сільської ради

Г.В.Почапська